

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Postava socialistického detektiva v prózách
Josefa Škvoreckého a Václava Erbena v 60. – 80. letech**

The character of the socialist detective in the prose
of Josef Škvorecký and Václav Erben in the 1960 to 1980

Bakalářská diplomová práce

Michaela Šuranská

Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením Mgr. Jany Kolářové, Ph.D. a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 11. prosince 2017

.....

Michaela Šuranská

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za poskytnutí odborného dohledu, věcných připomínek, vstřícný přístup a metodickou pomoc při psaní této práce.

Michaela Šuranská

Obsah

Úvod.....	6
1 Detektivní žánr.....	7
1.1 Vymezení pojmu	7
1.2 Motivy	10
2 Teorie postavy.....	12
2.1 Postava.....	12
2.2 Druhy postav	12
2.3 Postava detektiva	14
2.4 Watson, detektivův pomocník	17
3 Poručík Josef Borůvka	19
3.1 Josef Škvorecký a jeho poručík Borůvka	19
3.1.1 Nápady čtenáře detektivek	19
3.2 Vývoj poručíka Borůvky	20
3.2.1 Z učitele tělocviku detektivem	21
3.2.2 Vnější charakteristika poručíka Borůvky.....	22
3.2.3 Vnitřní charakteristika poručíka Borůvky.....	23
3.3 Smutné oči poručíka Borůvky	26
3.3.1 Smutek poručíka Borůvky.....	26
3.3.2 Konec poručíka Borůvky	29
3.3.3 Návrat poručíka Borůvky	32
4 Kapitán Michal Exner	36
4.1 Václav Erben a jeho kapitán Exner	36
4.2 Vznik a vývoj kapitána Exnera.....	37
4.2.1 Z kameramana detektivem	38
4.2.2 Charakteristika kapitána Exnera	38
4.3 Elegán Exner	41
4.3.1 Poklad byzantského kupce	42
4.3.2 Vražda pro zlatého muže.....	43
4.3.3 Efektivně mrtvá žena.....	44
Závěr	47
Anotace	50
Resumé.....	51

Seznam literatury	53
Primární literatura.....	53
Sekundární literatura	53
Knihy	53
Noviny a časopisy	54
Kvalifikační práce.....	55
Elektronické zdroje	55
Seznam obrázků	56

Úvod

Tématem této bakalářské práce je analýza postavy detektiva v kontextu děl tzv. socialistických detektivek v detektivních prózách Josefa Škvoreckého a Václava Erbena. Pole výběru je zároveň omezeno na ty detektivky, jejichž vznik se klade od 60. do 80. let 20. století. Jmenovitě prózy *Smutek poručíka Borůvky*, *Konec poručíka Borůvky* a *Návrat poručíka Borůvky* Josefa Škvoreckého a *Poklad byzantského kupce*, *Vražda pro zlatého muže* a *Efektivně mrtvá žena* Václava Erbena.

Práce se skládá z teoretické a analytické části. V teoretické části se bakalářská práce nejdříve zabývá pojmy detektivní žánr a teorie postavy obecně. Veškeré informace jsou opřeny o odbornou literaturu k samotnému žánru a jeho postavě. Mimo přiblížení obecného pojmu postavy je také blíže specifikována postava detektiva a jeho pomocníka, tzv. watsona.

Na teoretickou část volně navazuje část analytická, která je rozdělena na analýzu tvorby Josefa Škvoreckého a Václava Erbena. Zaměříme se na postavy a především charakter dvou protagonistů - poručíka Josefa Borůvku a kapitána Michala Exnera.

Nejdříve charakterizujeme vztah Josefa Škvoreckého k detektivnímu žánru a přiblížíme jeho literární dílo *Nápady čtenáře detektivek*, ve kterém se teoreticky zamýšlel nad svým oblíbeným žánrem. Následně se budeme zabývat jeho trilogií s protagonistou Josefem Borůvkou. Skrze tyto tři prózy se pokusíme blíže charakterizovat poručíka Borůvku a veškeré informace dokládat na přímých citacích z knih. Pokusíme se doložit, že poručíkovo jednání je ovlivněno nejen časem, ale také prostředím, ve kterém se vyskytuje.

Následně přiblížíme vztah Václava Erbena k detektivkám doložený skrze rozhovory s autorem. Stejně jako poručíka Josefa Borůvku se také pokusíme blíže charakterizovat kapitána Michala Exnera a vše řádně doložit citacemi přímo z díla. Přiblížíme Exnerovy specifické rysy a záliby, jako jsou například móda či vztah k ženám, a také objasníme zápletky jednotlivých detektivek.

Východiskem práce jsou nejen knihy Škvoreckého a Erbena, ale především široké spektrum sekundární literatury, včetně rozhovorů s autory.

1 Detektivní žánr

1.1 Vymezení pojmu

Detektivní literatura je jedním z klíčových žánrů populární epiky, která líčí proces objasňování tajemného zločinu. Samotný pojem detektivka, žánr novodobé zábavné prózy, pochází z latinského slova “detegere“, který v překladu znamená odkrývat či odhalovat. Z toho vyplývá, že detektivka vypráví nejen o zločinech, ale důležitým znakem je také pátrání po zločinci. Detektivka je tedy jedním z typů „románů (popřípadě novel, povídek) s tajemstvím“¹, a právě odhalení nějakého tajemství tvoří dominantu tohoto žánru.

Za zakladatele detektivního žánru je všeobecně považován Edgar Allan Poe. Ve svých pěti detektivních povídkách vylíčil základní linie žánru. Jedná se o linii klasické, intelektuální detektivky a linii tzv. senzační detektivky s prvky černého románu, resp. hororu či thrilleru.² Klasická detektivka patří mezi populární literární žánry. Jejím hlavním nástrojem je klam, který využívá nejrůznějších lstí. Je důležité si uvědomit, že spisovateli jde především o to, aby oklamal čtenáře skrze vraha, který se pokouší oklamat detektiva. Čtenář by měl uvěřit, že viník je nevinný a nevinní jsou naopak vinni. Základem je uvěřitelný klam, aby kniha co nejvíce zapůsobila na čtenáře.³

Detektivka by měla mít pestrý děj. Už na samém počátku vyprávění se obvykle stane zločin, od kterého se odvíjí zbytek příběhu. Zkoumají se skutky, situace, veškeré skryté i zjevné souvislosti, změny a spojení mezi událostmi a lidé, aby na jejich základě byl zjištěn pachatel celého zločinu či konfliktu. Obecné myšlenky a analýzy se vyskytují více na periferii, neboť autor detektivek příliš neuvažuje o problémech lidského bytí či nebytí.⁴ Detektivka klade důraz na rozum, důležité také je, aby bavila. Je důležité, aby si člověk hrál nezávazně s myšlenkami a vražda či zločin zahájily hru.⁵

¹ HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou: (ze studií o paraliteratuře)*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 11.

² PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 76

³ JAMES, Phyllis Dorothy. *Povídání o detektivkách*. Praha: Motto, 2011, s. 135.

⁴ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 210.

⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Praha: Interpress magazin, 1990, s. 53.

V knihách dobrého detektivního autora by se mělo projevit umění vyprávět. „Dobrá detektivka je autorovou maturitou z epiky.“⁶ Bez výrazových prostředků, jako například popisu, dialogu, vnitřního monologu, psychologické charakteristiky nebo druhého plánu by se detektivní vyprávění neobešlo. Výrazové prostředky slouží k dynamice a dramatizaci celého příběhu. Veškerá struktura detektivky musí mít logickou skladbu. „Zatímco ve skutečném životě je mnoho procesů, které bezprostředně působí alogicky, někdy i náhodně a torzovitě, protože hned nepostřehneme jejich hlubší a podstatnější zákonitou povahu, v detektivce tento náš rozpor – mezi pohledem na skutečnost, jevící se náhodně, mezi její skutečnou nenáhodnou povahou – je fiktivně vyrovnán. Čtením detektivky se tak vyrovnává rozpor mezi skutečností a potřebou romantiky.“⁷

Kompozici a schematizaci děje by měl mít autor vždy pečlivě promyšlenou. „Rozuzlení by mělo být pravděpodobné, racionálně zdůvodněné a plynoucí z exponovaných indicií, zároveň by však mělo být co nejpřekvapivější,“⁸ i přesto, že veškeré indicie, které vedou k usvědčení vraha, vložil autor do textu tak, aby na sebe nepoutaly příliš velkou pozornost čtenáře a využil je ku prospěchu pouze detektiv. V ději se objevují neustále nové hypotézy a domněnky a díky tomu je dán rytmus a vzestup vyprávění či logika dějového sepětí. Detektiv všechny hypotézy postupně vylučuje na základě ověřování a pečlivého pozorování veškerých faktů a díky tomu vyplyne konečné řešení.⁹

Výstavba děje je chronologická. Jedná se o tzv. linii pátrání. Oproti tomu příběh zločince nebo oběti je vystavěn retrospektivně, tedy od zločinu až po jeho příčiny. To znamená, že detektiv na základě různých indicií odhalí pachatele. Není také vyloučeno, že se v ději uplatní kompozice mystifikace. Tomu rozumíme tak, že se detektiv vydá po špatné „stopě“. Dominantou kompozičního schématu jsou fakta, kdy se prosadí významy pátrání a zločinec bude vždy řádně dopaden.¹⁰

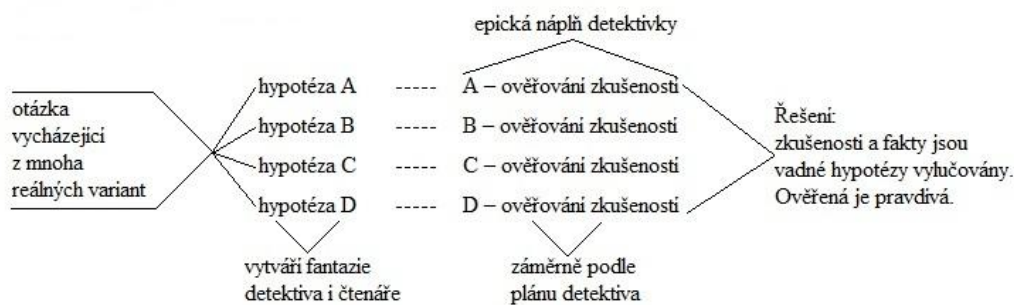
⁶ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 210.

⁷ Tamtéž, s. 212-213.

⁸ MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 107

⁹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 207.

¹⁰ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 64.

Obrázek 1. Schéma detektivní osnovy¹¹

Detektivní literatura má ve svém působení značně široký společenský záměr. „Detektivka přestěhuje myšlenkové soustředění člověka do jiného, málo známého, poutavého světa. [...] Celá skladba detektivky klade mimořádný důraz na poutavou dramatičnost, na motiv tajemství, řešený a vyřešený v souboji intelektů a fantazií.“¹² Z toho vyplývá, že detektivka musí především plnit zábavnou funkci. Jedná se o hlavní poslání detektivky. Také socialistická detektivka využívá zábavnosti v pravém smyslu slova. Zároveň je ale důležité si uvědomit, že nedochází k rozporu mezi zábavností a skutečnými problémy života.¹³

Britský spisovatel Richard Austin Freeman rozdělil ve svém spisu *Umění detektivky* (*The Art of the Detective Story*) detektivní děj do čtyř bodů.

1. Stanovení problému.
2. Uvedení dat k jeho rozřešení („stop“).
3. Rozřešení, tj. detektiv ukončí pátrání a ohlásí, že případ rozřešil.
4. Důkaz rozřešení tím, že se předvedou usvědčující doklady.

Od těchto pravidel se odráží spousta dalších autorů, jako například S. S. Van Dine nebo Ronald A. Knox. Přesněji vymezují oblast detektivky, aby se dodržovala určitá pravidla hry.¹⁴

Je nezbytné, aby všechna řešení a rozuzlení byla nová. „Je nutno hledat pořád nové případy, něco, co tu ještě nebylo, něco, co překonává všechno bývalé, něco, proti čemu je každá minulá zápleтка hadr, něco ... něco ... zkrátka něco

¹¹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 208.

¹² Tamtéž, s. 240.

¹³ Tamtéž, s. 241.

¹⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivky*. Praha: Interpress magazin, 1990, s. 54-60.

náramného.¹⁵ Ne vždy se to samozřejmě podaří, určité typy zápletek se nevyhnutelně opakují.

„Jednou z vlastností tohoto druhu literatury a současně důvodem, proč ji lidé čtou, je, že nevychází nikdy z módy.“ Proto se tento žánr těší velké oblibě mezi čtenáři.¹⁶

1.2 Motivy

Nejdůležitějším tématem detektivní literatury musí být motiv. Mezi psychologicky nejsilnější patří kriminální motiv, například motiv vraždy nebo zločinu. Lidé velmi rádi čtou o zločinech, proto se zločin řadí do poutavých témat. „Lidé se nezajímají o zločiny jen pro jejich literární působivost, nýbrž pro jejich možnost. Zajímají se o ně jako o něco důležitého a osobně blízkého.“¹⁷ Řešení záhad přímo úměrně souvisí s dobrodružností a dějovým napětím tohoto žánru. „Vyprávění je zaměřeno na vznik, rozvíjení, ověřování a zamítání detektivových (resp. čtenářových) hypotetických podezření, která autor konstruuje jako klamná, obtížně verifikovatelná.“¹⁸ Je důležité, aby se čtenář spolu s detektivem soustředili na otázku: „kdo je vrah“ a společně tak na ni hledali odpověď. Otázka připouští řadu odpovědí, ale pouze jedna je vždy správná.

Je velmi důležité, aby se v detektivkách dodržely mravní normy založené na vítězství dobra nad zlem a tím související spravedlivé potrestání zla. V závěru nejde ani tak o konkrétní zločin jako o boj mezi dobrem a zlem ve sféře pohádkového podobenství.¹⁹ „V detektivkách není vyššího řádu, nýbrž jen lidská spravedlnost; a vítězí-li nakonec, je to jen mocí inteligence a metody řádu zcela lidského.“²⁰ Boj mezi lidskou spravedlností a zločinem se řadí k justičnímu motivu.

Každý čtenář je vzrušen záhadností příběhu. A čím je záhada napínavější, tím je výsledné řešení banálnější. Čtenář proto může být mnohdy uražen a rozčarován, že na řešení nepřišel sám. Pro detektivku je tedy charakteristický motiv záhady, který musí obsahovat „situace strašně zmotané a záhadné, kde normální rozum

¹⁵ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 156.

¹⁶ CHANDLER, Raymond. *Prosté umění vraždy*. Praha: Albatros, 2004, s. 7.

¹⁷ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 143.

¹⁸ MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 106.

¹⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Praha: Interpress magazin, 1990, s. 23.

²⁰ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 144.

zůstane hloupě stát s celou svou hrstí hrubých pravděpodobností, úsudků, zkušeností a předpokladů. Musí se vytvořit situace stejně paradoxní, nemožná, absurdní a nepředstavitelná jako v hádankách.²¹ Není tedy náhoda, že nadřazeným pojmem detektivky je hádanka. Právě zápletka připomíná hádanku a dramatická povaha detektivky by neměla postrádat hádankovité jádro.

Mezi zásadní motivy detektivky se řadí také motiv náhody. K čemu by byl detektivovi veškerý rozum a teorie, kdyby vyprávění nezahrnovalo šťastnou náhodu? Právě náhoda přivede vždy detektiva ve správný čas na správné místo. „Koneckonců tajemství úspěchu je tajemství náhody.“²²

²¹ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 146.

²² Tamtéž, s. 154.

2 Teorie postavy

2.1 Postava

„Kategorie literární postavy patří mezi základní literárně-teoretické kategorie a je pevně spojena především s rovinou příběhů samotných – vždy se vypráví příběhy o tom, že někdo někde něco činí nebo se někomu něco děje... Postavy figurují v narativech a hrají v nich klíčové role.“²³

Postava představuje obraz člověka v literárním díle. Je významnou složkou v kompozici děl. „Postavy mají v textu různou důležitost a funkce. V epice a dramatu svým jednáním a promluvami ve vzájemných vztazích tvoří děj v pásmu postav.“²⁴

Problémem detektivky je postava, u níž se soustřeďují všechny postupně získané vědomosti o případu. Kromě oficiálního vyšetřovatele se u nás v literatuře šedesátých let nenabízelo mnoho možností. Soukromé detektivní kanceláře neexistovaly. Josef Škvorecký ji mohl využít až ve třetím díle *Návrat poručíka Borůvky*, který se odehrává v Kanadě. Čtenář se zde setkává s kanceláří “Sheila’s Shamussesses“. Tím pádem se bývalému detektivovi nabízela možnost náhodného octnutí se v blízkosti zločinu nebo být součástí pátrání.²⁵

Významovou funkci v charakteristice postav tvoří jméno či naopak jejich bezejmennost, které vypovídají mnohé o jejich vlastnostech (např. Borůvka z novel Josefa Škvoreckého, Vacátko z povídek Jiřího Marka aj.)²⁶ Důležitý je také vztah mezi vnější a vnitřní charakteristikou. Například vlastnosti a povaha postavy jsou určeny jejím sociálním zařazením. Postava je součástí umělecké struktury textu a odkazuje k prostředí, ději, k jazyku textu a jeho kompozici.²⁷

2.2 Druhy postav

Postavy hlavní neboli ústřední a vedlejší, čili epizodní, rozeznáváme především podle postavení syžetu díla. Řecké slovo “prótagonisté” znamená v překladu první

²³ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008, s. 13.

²⁴ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 245.

²⁵ BENEŠ, Bohuslav. *Literatura a komerce*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 52.

²⁶ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 64.

²⁷ Tamtéž, s. 246.

závodník her. Jedná se o označení nejdůležitější postavy epické nebo dramatické kompozice, tedy protagonistu, též hlavní postavu či jiným názvem hrdinu. Podílí se na vzniku kolize dalších dějových etap kompozice. Pozici protagonisty mohou mimo jiné zastávat dvě postavy (např. Petr a Lucie v díle Romaina Rollanda) nebo i více postav – kolektivní hrdina (např. děti v povídkách Jaroslava Foglara).²⁸ Hrdinou se většinou rozumí dominantní postava, která nese výrazné ideové poselství nebo výrazný životní příběh. Právě skrze postavu pronikáme hlouběji do nitra děje a můžeme se zpětně dostat až k autorovi.²⁹ Vedlejší postavy mají různou důležitost během řešení konfliktní situace.

Všechny postavy (zvířecí, mrtvé aj.) mohou znázorňovat jakoukoliv materiální nebo duchovní entitu, nicméně vždy musí mít lidský „rozměr“. To znamená, že odkazují k dalším postavám textu. Také postavy postmortální, tedy postavy mrtvé, postihnou osudy dalších postav. Pro klíčovou postavu je typické, že odkazuje ke svému námětu – k modelu konkrétní osobnosti. Historická postava představuje historicky známou osobnost. V textu je pravdivě pojmenována. Může dojít k tomu, že se vlastní jméno nebo jiný, obecnější identifikační znak objeví už v názvu díla – jedná se o postavu titulní.³⁰

Rozlišují se také postavy definice a postavy hypotézy. Postava definice představuje autorského vypravěče, který zná dokonale všechny své postavy. Ví vše o jejich minulosti či sociálním zařazení [...] Zatímco postavy hypotézy jsou postavy s určitým tajemstvím. Autor není vševědoucí a je schopen ostatní postavy představit jen z omezeného úhlu pohledu. Tím dochází k tomu, že čtenář má větší prostor vůči tvůrčí spolupráci.³¹ O postavě definici a postavě hypotéze pojednává Daniela Hodrová: „Pojetí postavy definice a postavy hypotézy se v díle opírá především o způsob, kterým autor k postavě přistupuje, o úhel pohledu na postavu. [...] S „hotovostí“ postavy-definice souvisí absolutní předvídatelnost chování postav, které je plně či dostatečně v souladu s literárním psychologismem a tradičním pojetím určitých lidských a sociálních typů. Naopak k postavě-hypotéze míří takové

²⁸ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 257.

²⁹ POSPÍŠIL, Ivo. *Literární postava jako „zašité nůžky“ literární vědy*. In: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/>, heslo „Literární postava jako „zašité nůžky“ literární vědy“.

³⁰ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 245.

³¹ Tamtéž, s. 245.

postavy, jejichž nepředvídané chování se ocitá v rozporu s psychologickými i tradičně literárními předpoklady, je plné zvrátů, neočekávané. [...] K postavě-definici patří postavy bohaté svou individuální charakteristikou, jedinečné, s jakými se setkáváme v realistické literatuře, [...] jsou bez tajemství, [...] jejich nitro je beze zbytku zveřejněno prostřednictvím vševědoucího vypravěče či skrytého vypravěče. [...] Postava-hypotéza může nejen pro čtenáře, ale i pro ostatní postavy v díle nabývat různých významů, přičemž tato její otevřenost je součástí autorské strategie a často se v díle tematizuje, [...] otevírá prostor pro domněnky, dohady, hypotézy, pro nedefiniční, otevřené pojetí postavy.³²

2.3 Postava detektiva

Zakladatel detektivní žánru Edgar Allan Poe byl také otcem literárního Velkého detektiva. Tedy hlavní postavy detektivní prózy, která přes veškeré prognózy přežívá dodnes. „Na místo rozervanců, démonických zlosynů a vyvrhelů tak na čelné místo postoupil chladně uvažující člověk, který svým rozumem čelí zločinu, odhaluje záhadu a usvědčuje pachatele.“³³

Postava detektiva (tzv. odhalovací činitel³⁴) je ústřední a znakově dominantní postavou díla a „často je nositelem autorského posolstva“.³⁵ Je intelektuálním hrdinou a řešitelem záhady stojící důsledně vně zobrazovaného dění. Vyniká mimořádnými, ba dokonce nadlidskými pozorovacími schopnostmi. Současně však bývá podivínem či bezbranným outsiderem a okolím neprávem podceňovaný. To umožňuje čtenáři, aby se s ním snadno identifikoval.³⁶

Podle Jana Cigánka se detektivovi zločin s tajemstvím „dává na milost“. Pomocí postupného pátrání, myšlení a činů detektiva neustále vyplouvá na povrch mnoho jiných pohledů na příčiny i podstatu zločinu. „Teprve aktivita lidského subjektu zhybňuje nehybné, posunuje základní otázku z expozice až do řešící scény, lomí ji do nečekaných úhlů pohledu, aby ji v závěru zodpověděla. Fabule prostě

³² HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001, s. 544-561.

³³ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí: čtení o detektivech a detektivkách*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 45.

³⁴ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 214.

³⁵ VALČEK, Peter. *Slovník literárnej teorie K-Ž*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2003, s. 181.

³⁶ MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 106.

přes detektiva „běží“, on je jejím středem, protože stojí uprostřed zápletky a zároveň mimo ni.“ Detektivův charakter ovlivňuje polohu dění především pomocí jeho názorů, omylů, způsobu myšlení, morálkou, ale také skrze záliby, zlozvyky či dokonce neřestmi.³⁷

Pro postavy českých detektivů je typické, že protagonisté nejsou obdařeni zázračným intelektem a dokonalým úsudkem. Lidská chybovost činí postavy reálnějšími. Postavy nejsou neomylné a detektivové mají své lidské starosti a slabosti.³⁸ Ono omylnictví, humornost, zdvořilost, bohémství či potřeba nočních procházek jsou součástí jejich charakteristiky. Nicméně většinou postrádají nutnost vyjádřit vztah k tomu, co řeší a proč to řeší. Chybí jim názor, který ale většinou tají.³⁹

Karel Čapek o postavě detektiva říká: „Detektiv je člověk prvotní, lovec a stopař.“ Nikdo z lidí nemá uspořádanější a ukázněnější mozek než detektiv. Uplatňuje metodické postupy díky vrozené bystrosti, loveckému čichu, dobrému pozorování, zkušenostem a odborných znalostí od botaniky, přes zbraně až po mineralogii. Zkrátka detektiv je člověk s duchapřítomností, logikou, přesností a přísnou kázní metody, řádu a souvislostí. Se vším si ví rady, všemu přijde na kloub, protože je mnohovědoucí, univerzální a plný věcných znalostí; je to muž činu a vědění.⁴⁰ Důkazem je to, že vkročí-li detektiv do pokoje, okamžitě hledá škrábnutí na dveřích nebo setřený prach na krbu.⁴¹ Populární autor americké „drsné“ školy Raymond Chandler ve svém eseji *Prosté umění vraždy* píše: „Hodný šedivý inspektor může přijet v bryčce místo v aerodynamické limuzíně s houkajícími sirénami, ale když přijede na místo činu, stejně zase zkoumá časové souvislosti a prohlíží útržky zuhelnatělého papíru a zjišťuje, kdo pošlapal ten pěkný starý kvetoucí keř pod oknem knihovny.“⁴² Pozemský svět je pro něj „místem činu“, pokrytý usvědčujícími stopami.⁴³ Je to individualista, který ve většině případů pohrdá kolektivem a situaci

³⁷ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 334-336.

³⁸ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002, s. 64.

³⁹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 337.

⁴⁰ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 148-151.

⁴¹ Tamtéž, s. 155.

⁴² CHANDLER, Raymond. *Prosté umění vraždy*. Praha: Albatros, 2004, s. 7.

⁴³ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 155.

řeší na vlastní pěst. Proto mezi ním a policií panují napjaté vztahy, které mnohdy vyústí v souboj, protože dělá téměř vše jinak, než policie. Usiluje o to, aby zločince odhalil sám, neboť by se musel stydět, kdyby měl využít pomoci skrze organizované přesily.⁴⁴ Policie bývá často v detektivkách vyobrazena obvykle jako neschopná organizace, která je svázána předpisy a na rozdíl od detektiva neprosazuje spravedlnost v individuálních případech. Detektiv nekryje zločiny, nepáchá násilí, nevyvíjí nátlak a právě proto se stává symbolem spravedlnosti.⁴⁵

Vlastní život a zážitky detektiva jsou vždy skryty za oponou. Osud postavy je na okraji příběhu i přesto, že detektiv sehrává nejdůležitější roli v rámci děje. „Detektiv se vmýšlí do vykombinovaných situací, které jsou mimo jeho osobnost a na nichž se podílí jen minimální složkou své osobnosti.“ To znamená, že pro detektiva je důležité vzrušení ze hry a jeho osobnost se případu nezúčastňuje. Žije mimo něj, na všechno dohlíží jakoby z povzdálí a to, co dává do případu ze své osoby, tvoří pouze minimální složku jeho jako člověka.⁴⁶ K. Čapek v knize *Marsyas* charakterizuje detektiva mj. takto: „Nemá co činit se sebou; není si problémem; nedívá se na své city, neboť se dívá na věci a skutky. Neptá se, bude-li spasen; ptá se, co má v této chvíli udělat rozumného.“⁴⁷ Detektiv usiluje o to, aby si sjednal harmonickou a pravidly ukázněnou hru s určitou rivalitou, aby byl čtenář v neustálém očekávání a napětí.⁴⁸

Detektiv je vyobrazen podle Raymonda Chandlera jako lidský hrdina s odvahou, relativní chudobou, odpovědností a ctí. Musí být člověkem čestným, aby mohl odhalit špinavost světa. Detektiv podle něj „musí být nejlepším člověkem ve svém světě a dostatečně dobrým člověkem pro jakýkoliv svět.“⁴⁹

Důležitý je také fakt, že dnešní průměrný detektiv už není odborný pozorovatel, nýbrž pouhý hrdina. Do světa detektivů také pronikla žena a porušila tak odbornou

⁴⁴ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 148-151.

⁴⁵ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí: čtení o detektivech a detektivkách*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 273.

⁴⁶ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 340-342.

⁴⁷ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 153.

⁴⁸ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 340-342.

⁴⁹ Tamtéž, s. 342-343.

čistotu detektiva. Tímto tématem se zabýval Karel Čapek ve své studii *O detektivkách*. Byl toho názoru, že „ženské pohlaví do detektivek nepatří, leda jako oběť. Nemá se jinak plést do té mužské záležitosti, jako je řešení záhad a lov kriminálních šelem. Jakmile se do takové věci zamíchá dívka, komplikuje celou intelektuální situaci fatálními vztahy sentimentálními.“ Z pravidla se do dívky detektiv zamiluje a před koncem děje se děvče dostane do spárů zločince, „je unášeno autem, spoutáno v opuštěné farmě a upírá zděšené oči na napřažené ústí revolveru, když v tom se rozletí dveře...“⁵⁰

2.4 Watson, detektivův pomocník

Pro detektiva je typické, ba takřka pravidlem, že ze zvláštních příčin mívá svého druha, průvodce, osobnost poněkud pasivní a oddanou – tzv. watsona. Jde o poskoka ochotného k jakékoliv službě, společníka pro chvíle nudy, posluchače, obveseluje detektiva svou detektivní neschopností a kronikářem pro budoucnost. „Watson je často vypravěčem příběhu [...] ztělesňuje nedovtipnost, omylnost a průměrnost.“ Watsonova funkce v ději zůstává stejná i přesto, že může být kuchařem nebo státním návladním. Je pomocníkem a vykonává detektivovy příkazy. Detektiv díky watsonově nešikovnosti září a právě genialita a nadlidská chytrost detektiva ohromí čtenáře. Čtenáři se poté nemusí cítit tak špatně a díky chybujiícímu watsonovi se utvrzují v přesvědčení o své vlastní chytrosti.⁵¹ Právě watson je člověk, kterému se detektiv může věrohodně svěřovat a jeho prostřednictvím získává čtenář dost informací k tomu, aby se mohl na základě otázek a odpovědí zapojit do vyšetřování.⁵²

Je potřebným k tomu, aby pozoroval detektiva při práci a divil se jeho nesrozumitelným plánům a krokům. K detektivovi nevyhnutelně patří a stává se jeho „věrným panošem“.⁵³ „Takřka každý watson je terčem detektivova nemilosrdného rozmaru.“⁵⁴ Na otázku, zdali musíme mít watsona, by mělo být jednoznačnou odpovědí, že musíme. Čtenář by totiž měl být seznámen s myšlenkami detektiva,

⁵⁰ ČAPEK, Karel a kol. *Poznámky o tvorbě*. Praha: Československý spisovatel, 1960, s. 37-38.

⁵¹ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí: čtení o detektivech a detektivkách*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 271.

⁵² JAMES, Phyllis Dorothy. *Povídání o detektivkách*. Praha: Motto, 2011, s. 139-140.

⁵³ ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 149.

⁵⁴ GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí: čtení o detektivech a detektivkách*. Praha: Vyšehrad, 1988, s. 271.

a právě k tomu mu slouží watson. Bez něj by musel detektiv trpět samomluvou a pro čtenáře by se čtení stalo nudným, skrze detektivův monolog. Watson je tedy nezbytným kolegou detektiva, nicméně existují i detektivové, kteří ho nemají. O to více se musí detektiv spoléhat jen a jen na sebe.⁵⁵

⁵⁵ JAMES, Phyllis Dorothy. *Povídání o detektivkách*. Praha: Motto, 2011, s. 140

3 Poručík Josef Borůvka

3.1 Josef Škvorecký a jeho poručík Borůvka

„Od poloviny dekády se začaly objevovat kriminální prózy zdůrazňující herní možnosti detektivního žánru.“⁵⁶ Tento žánr úspěšně obohatil Josef Škvorecký svou trilogií detektivních povídek. „Autor v ní prezentoval deduktivní etudy, v nichž nejen dokonalost pachatelova plánu, ale i logické úvahy vyšetřovatele pravidelně ztroskotávaly na přehlédnutém detailu nebo jediném chybném předpokladu.“⁵⁷

V roce 1966 vyšla autorovi první kniha detektivního žánru *Smutek poručíka Borůvky*⁵⁸. Na úspěšnou sérii případů navázala v roce 1975 kniha *Konec poručíka Borůvky*⁵⁹ a trilogii uzavřela v roce 1981 kniha *Návrat poručíka Borůvky*⁶⁰. Kompletní sérii vydalo nakladatelství Mladá fronta v edici Smaragd. Dílo Škvoreckého můžeme zařadit mezi živou klasiku české detektivky.

V trilogii se setkáváme s celou řadou různých činů, od vražd na odlehlých místech, v baru, mezi baletkami v divadle, jedem, pistolí atd. Celou sérii hádanek a zločinů provází milostný příběh. Ústřední postavou je poručík Borůvka, který všechny záhady svou bystrostí vyřeší. Je zde zaznamenán i jeho soukromý život, doprovázený radostmi i starostmi, jak si podrobně představíme v následujících kapitolách.

3.1.1 Nápady čtenáře detektivek

Josef Škvorecký nebyl jen autorem detektivních příběhů, ale zamýšlel se nad svým oblíbeným žánrem i teoreticky. Napsal knihu plnou úvah a zamyšlení *Nápady čtenáře detektivek*, kde vtipně a hravě líčí v devíti kapitolách zrod detektivky, popisuje Velkého detektiva a vymezuje základní pravidla detektivního žánru. Kniha může posloužit i jako učebnice pro tvůrce detektivní prózy.

Škvorecký v útlé brožuře odkazuje především na angloamerickou detektivní literaturu. Zmiňuje a rozvádí tvorbu významných detektivkářů. Podařily se mu shromáždit všechny nejobecnější zásady, tzv. formulátory pravidel hry,

⁵⁶ JANOUŠEK, Pavel a ČORNEJ, Petr. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, s. 507.

⁵⁷ Tamtéž, s. 507.

⁵⁸ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991.

⁵⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992.

⁶⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993.

které v průběhu doby sepsali jiní spisovatelé detektivního žánru. Podle těchto pravidel by se měl každý tvůrce detektivního žánru řídit.

Škvorecký se také detailně zabývá realistickou stránkou detektivky. Snaží se přijít na to, jak moc detektivky jsou a mají být realistické. Knihu *Smutek poručíka Borůvky* označil jako detektivní pohádku. Označení je velmi výstižné, neboť jak sám tvrdí, „detektivka je pohádka pro dospělé; nikdo se zdravým rozumem od ní nečeká odpověď na velké otázky člověka a doby.“⁶¹ Jak podotýká M. Jungmann: „Škvorecký nezastírá, že mu jde o zábavnou hru, že chápe detektivku ve smyslu vlastního vymezení jako pohádku pro dospělé.“⁶² Spisovatelé šlo o to, aby byly detektivky psané a především čtené za účelem úniku od reality. Jedině tak mohou být nejzábavnější. Současně se ale nesmí autor příliš odpoutat od zásad a pravidla hry by měl dodržovat. „Škvorecký ctí zákony žánru disciplinovaně, protože jak víme, nemá rád na tomto poli pokrok a je pro detektivku tradiční.“⁶³

3.2 Vývoj poručíka Borůvky

S postavou poručíka Borůvky se poprvé setkáváme již v roce 1963 v ročence *Taneční hudba a jazz*. Vyšla zde autorova povídka *ten. sax. solo*, ve které detektiv chytil vraha „na tónové rozsahy tenorsaxofonu a B-klarinetu, které se liší, třebaže oba nástroje jsou laděny stejně. Detektiv v téhle povídce se jmenoval Arnošt Ponykl, byl už smutný, ale nikoli obtloustlý jako pozdější pátrač, do něhož se pod jménem poručík Borůvka Ponykl převtělil v knižním vydání.“⁶⁴

Postava poručíka Borůvky je v celé trilogii vylíčena postupně. Přestože jsou čtenářům v první povídce *Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky* téměř veškeré informace o životě detektiva utajeny, v dalších povídkách, především v těch posledních, se dostává detektivův soukromý život do popředí a čtenář tak může poručíkovi lépe porozumět.

⁶¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Praha: Interpress magazin, 1990, s. 130.

⁶² JUNGSMANN, Milan. *O Josefu Škvoreckém*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1993, s. 13.

⁶³ Tamtéž, s. 14.

⁶⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2017, s. 296. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/33/49/93/smutek_porucika_boruvky.pdf.

3.2.1 Z učitele tělocviku detektivem

Ve čtvrté povídce *Smrt na Jehle* první knihy trilogie *Smutek poručíka Borůvky* se dozvídáme, že Borůvka nepracuje jako detektiv od mládí. Předcházelo tomu povolání učitele tělocviku. V této povídce to bylo letmo zmíněno v dialogu poručíka Borůvky a jistého pana Bartoše. Borůvka pravil: „Myslíte, že tam vylezu? Býval jsem sice kdysi tělocvikář, ale –“.⁶⁵ V následujících kapitolách se k tomu detektiv nevracel, proto původní povolání Borůvky mohlo čtenářům uniknout. Až v poslední povídce této knihy, *Zločin v dívčí škole*, se Borůvka překvapivě rozovídá příslušnici Veřejné bezpečnosti Evě, a vrátí se tak do své minulosti.

Před více jak osmnácti lety pracoval jako učitel tělocviku ve vyšší dívčí škole. Jednou ve středu, v ranních hodinách seděla u něj v kabinetu ubrečená žákyně Jana Chocholoušová, protože jí předchozí den někdo odcizil obálku s penězi. Obnos s penězi zapoměla „v zeměpisném kabinetě, kde pomáhala profesoru Kotěti kontrolovat legitimace ČSM, a když se tam pro něj v půl sedmé vrátila, už tam nebyl.“⁶⁶ Tyto peníze měly sloužit na úhradu školního výletu. Ředitelka školy Ivana Krulišová, přezdívaná Ivana Hrozná zakázala zavolat Bezpečnost, protože věřila svým studentkám a nestála o poskvrnění jména školy. Naopak souhlasila s nápadem studentky Lucie Klímové, aby do školy přijel její bratr, který byl dříve soukromým detektivem v Praze. Jaroslav V. Klíma prováděl šetření zdarma, protože chtěl obhájit čest své sestry. Po příjezdu se ihned pustil do pátrání. Některé jeho praktiky a psychologické experimenty se zdály být Josefu Borůvkovi přinejmenším zvláštní. Ovšem věděl, že s panem Klímou bude zaručeně legrace. Borůvka byl totiž panu Klímovi neustále k dispozici a stal se jeho pomocníkem, protože právě on byl třídním učitelem IV. A.

Přes veškeré peripetie se ukázalo, že peníze schoval profesor Kotě. V den, kdy žákyně Chocholoušová oznámila ztrátu peněz, nebyl profesor ve škole. Dovolil si odjet na pohřeb babičce do Čáslavi. Když se následující den vrátil, ihned celou situaci vysvětlil. „Došlo tu k politováníhodnému omylu. Ty peníze mám já. [...] Našel jsem je v kabinetě, když jsem odcházel. [...] Račte prominout. Způsobil jsem nepříjemnosti, ale neměl jsem už čas zjišťovat, čím jsou, a tak jsem je zamkl do své

⁶⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 79.

⁶⁶ Tamtéž, s. 234.

skříně, aby se neztratily. Chtěl jsem o tom říct na odchodu školníkovi, ale nějak jsem – zapomněl -.“⁶⁷

Nicméně v závěru pátrání vyplynula napovrch mnohem podstatnější informace. Detektiv Jaroslav V. Klíma objevil během šetření v zeměpisném kabinetě pod pohovkou černý podvazek. Součástí podvazku byla kovová přezka a na její spodní straně byl vyrytý nápis výrobce. Klíma se tak postupně dopátral skutečnosti, že učitel Josef Borůvka podlehl detektivově sestře Lucii Klímové. Právě jí patřil ztracený podvazek. Borůvka s ní měl milostný poměr, neboť mu „učarovaly ty její šedivé oči – měla je v takových černých rámečcích – takové smolné řasy měla.“⁶⁸ Klíma byl odpovědný nebožce matce, že bude Lucii chránit, a kdyby náhodou přišla o čest, tak zabije ji i jejího svůdce. V ten moment, kdy se Klímovi oči zastavily na tváři Borůvky, „Jaroslav V. Klíma předvedl poslední bleskurychlý pohyb toho dne a ve sborovně se rozsvítilo překrásné souhvězdí červených, modrých a zelených hvězdiček.“⁶⁹

Avšak byl to nakonec Borůvka, kdo zachránil čest Klímovy sestry. Čtrnáct dnů po případu s černým podvazkem se Josef Borůvka v děkanském chrámu sv. Vavřince oženil s Lucií Klímovou. Naopak se mu ale nepodařilo zachránit místo učitele. Přestože musel ze školy odejít, díky pomoci jednoho kamaráda z vojny a také švagra Jaroslava V. Klímy, získal místo u Veřejné bezpečnosti.

Je důležité si uvědomit, že v povídce *Zločin v dívčí škole* zastával Josef Borůvka funkci pomocníka. Jak bylo výše zmíněno, byl pravou rukou bývalého soukromého detektiva pana Jaroslava V. Klímy. Z toho vyplývá, že zde nezastával funkci detektiva, nýbrž watsona.

3.2.2 Vnější charakteristika poručíka Borůvky

Poručík Josef Borůvka je téměř šedesátiletý muž baculaté postavy. „Vypadám jako bublina, ale jmenuji se Borůvka.“⁷⁰ Právě přezdívka Bublina velmi zdařile popisuje jeho tvar postavy. Kulatou tvář, která se podobá „měchu s červeným vínem“⁷¹ zdobí oblé čelo, které se často krabatí vnitřním trápením. Trýzeň a strasti

⁶⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 247.

⁶⁸ Tamtéž, s. 248.

⁶⁹ Tamtéž, s. 248.

⁷⁰ Tamtéž, s. 38.

⁷¹ Tamtéž, s. 199.

se zjevně odráží v jeho pomněnkových očích, jež jsou každým dalším příběhem víc a víc smutnější. V obličejí „se co chvíli usazoval ne zrovna inteligentní výraz náměsíčního snění...“⁷² Obvykle jeho hlavu zdobil klobouk, pod kterým se skrýval neposlušný, rozčepýřený kačírek. Přestože jeho manželka, paní Borůvková, byla „švadlenou, která neměla sice výuční list, ale zato mimořádný talent,“⁷³ oblékal si vždy velmi staromódní saka nejrůznějších barev. Poručík byl zkrátka obyčejný muž, ne příliš hezkého vzhledu, nicméně i přesto dokázal okouzlit své mladší kolegyně.

V závěru druhého dílu *Konec poručíka Borůvky* se detektiv dostal do křížku s Veřejnou bezpečností. Spáchal protizákonný čin, následně byl uvězněn a po odpykání třetiny trestu byl, za vzorné chování, propuštěn. Musel se vzdát svého povolání, a proto emigroval za svou dcerou do Ameriky. V Torontu, kde začal žít a pracovat jako hlídač aut na parkovišti před prodejnou Loblaws na Bloor Street, byl „pan Borůvka pohublý muž s velkou hlavou, jež se skutečně podobala měsíci. Rudému měsíci [...] Barvu pana Borůvky způsobovalo horko. Byl už skoro plešatý, jenom vzadu na té hlavě jako kečupem prosáklá luna stál kačírek. Od červeni tváře se odrážela dvě pomněnková očka a mezi nimi nos jeho dcery – jako knoflík – jenž měl barvu chemicky vylepšeného rajčete. Oči hleděly nevinně, zdály se naivní a hlavně v nich tkvěl hluboký smutek. Celkem vzato, vypadal bývalý detektiv dost hloupě.“⁷⁴

3.2.3 Vnitřní charakteristika poručíka Borůvky

Vnitřní charakter poručíka se postupně vyvíjí. Z téměř sebevědomého detektiva se stává člověk tichý, melancholický a především smutný. Jeho smutnou tvář „pokryl výraz blížící se naprostému zoufalství.“⁷⁵ Borůvka je člověk, který se nemůže svého smutku zbavit a neustále se tím trápí. Čas od času má úzkostné sny, kdy se mu „zjevoval zamračený velebný pán Meloun [...], kterému pokaždé ráno v duchu sliboval polepšení.“⁷⁶

Je líčen jako člověk velmi dobrosrdečný, který není urážlivý, ale dokáže se i rozčílit a být odporně ironický. Je málo odvážný, ale když už odvahu sebral, vždy přítom

⁷² ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 85.

⁷³ Tamtéž, s. 177.

⁷⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 28.

⁷⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 54.

⁷⁶ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 17.

„zbledl a později zčervenal.“⁷⁷ Borůvka je trémista ztrápený výčitkami svědomí a různými komplexy svého věku. Čím byl starší, tím častěji se „přistihl při pocitu, že k zavražděnému starci nic necítí. Zastyděl se, že už tak okoral. Kdysi, ještě nedávno, připadala mu každá oběť vraždy jako tragicky nedokončený román.“⁷⁸

Měl také protivné zvyky. Čím byl starší, tím častěji kouřil viržínko, i přesto, že si to s nelibostí uvědomoval. „Měl protivný zvyk všechno nakousnout a nic nedoříct.“⁷⁹ Věřil na znamení, především na význam jmen. I když „z opatrnosti dávno nechodil do kostela, nikdy se nezbavil podezření na existenci boží. Proč ale Pán Bůh připouští věci, které poručíka naplňovaly nejistotou, nebylo mu jasné.“⁸⁰

„Poručík nebyl sčtělý člověk. Poezii neznal. Znal jenom písničky. Provázely ho od jeho vlastního mládí, kdy neuměle troubil na saxofon v orchestru kosteleckého reálného gymnasia, a občas také zpíval.“⁸¹ Nebyl tedy znalcem literatury a neznal ani současné autory, natož řečníky. Ovšem byl názoru, že kdyby „psal detektivní příběhy, nikdy by si nedovolil nechat čtenáře v nejistotě.“⁸²

Borůvka je starostlivý otec dvou dětí – starší dcery Zuzany a syna Pepíčka. Přestože se snažil být přísným otcem, vždy se nechal obměkčit. Dcera Zuzana o něm s oblibou říkala, že „jako detektiv je von opravdu dobrej. Jinak je ale, víš, dost trouba. Takovej hodnej vůl.“⁸³ Paní Borůvková je „Italka, horlivá katolička, která má přísné mravní zásady,“ a tak se jí poručík vždy podřídil. Přestože nebyl zvyklý společenskému životu, nedokázal nikdy odmítnout naléhání své paní a chodil s ní pokaždé do biografu, nejméně třikrát, na neorealisticke filmy. Syn Josef není v knihách vůbec charakterizován.

3.2.3.1 Společné prvky Dannyho Smiřického a Josefa Borůvky

Je důležité zmínit paralelu, že detektiv Josef Borůvka má leccos společného se Škvoreckého autobiografickým hrdinou Dannym Smiřickým. Nicméně „Danny nesmí být chápán jako tlumočník autorových názorů, mezi autora a tuto postavu nelze klást ani rovnítko, ale ovšem ani absolutně vylučovat jakoukoli jejich

⁷⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 85.

⁷⁸ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 168.

⁷⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 112.

⁸⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 11.

⁸¹ Tamtéž, s. 179.

⁸² ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 128.

⁸³ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 110.

totožnost.⁸⁴ Danny „nese četné autobiografické rysy, a proto byl dobovou kritikou s autorem často ztotožňován.“⁸⁵

Josef Borůvka i Danny Smiřický pochází z Kostelce, jenž je literárním ztvárněním Škvoreckého rodiště, východočeského Náchoda.

Velkou vášní Škvoreckého byla hra na tenorsaxofon. Tohoto koníčku se však musel brzy vzdát z důvodu často se opakujícího zápalu plic. Škvorecký se na nástroj nenaučil nikdy dost dobře na to, aby mohl působit v orchestru. Proto se stal součástí obecnstva, které sedávalo a poslouchalo jazz, v hospodě Port Artur.⁸⁶ V tomto hostinci také vystupuje a zkouší tenorsaxofonista Danny, autorovo alter ego, se svou amatérskou jazzovou kapelou.⁸⁷ A jak již bylo zmíněno výše, také detektiv Borůvka hrál na saxofon v orchestru kosteleckého reálného gymnasia.

Shodné rysy obou postav najdeme také v jejich vztahu k náboženství, resp. ke katolické víře. Ne že by byl poručík Borůvka zbožný, ale „kdysi však ve velmi útlém dětství uctivě chodíval na náboženství a tam mu do kulaté hlavy vtloukal strašlivý důstojný pán Meloun desatero božích přikázání.“⁸⁸ Velebný pán Meloun je Škvoreckému autobiograficky inspirovanou postavou. Škvorecký celé dětství navštěvoval náboženství a první svaté přijímání vykonal právě u velebného pána Melouna. Josef Škvorecký ve svém spisu uvádí: „Před prvním svatým přijímáním ve třetí třídě zpytovali jsme svědomí, pak jsme si spočítali hříchy a porovnávali výsledky. Byl jsem zřejmě největším hříšníkem třídy. Vyšlo mi hříchů čtrnáct. Když jsem jej zamumlal do velkého ucha velebného pána Melouna, pohlédl na mě mřížkou zповědnice udiveně...“⁸⁹ S důstojným pánem Melounem přichází do styku také Danny Smiřický. Danny například u Melouna ministroval nebo u něj

⁸⁴ JUNGSMANN, Milan. *O Josefu Škvoreckém*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1993, s. 10-11.

⁸⁵ SUCHÁ, Monika. *Ohlas románu Zbabělci*. Brno, 2008, s. 17. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Bohumil Fořt, Ph.D.

⁸⁶ BERGROVÁ, Adéla. *Josef Škvorecký – Dannyho Kostelec*. Praha, 2007, s. 41. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

⁸⁷ SUCHÁ, Monika. *Ohlas románu Zbabělci*. Brno, 2008, s. 15. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Bohumil Fořt, Ph.D.

⁸⁸ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 84.

⁸⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty*. Praha: I. Železný, 1997, s. 19.

s kamarádem přepisovali matriku za účelem antedatovat židovský sňatek v jedné z povídek souboru *Prima sezóna*.⁹⁰

Josef Škvorecký odešel se svojí ženou Zdenou Salivarovou v roce 1969 do exilu. Exil přisoudil také svým hrdinům. Danny Smiřický v důsledku politických událostí opustil rodné Československo v roce 1968 a stal se kanadským imigrantem.⁹¹ Také Josef Borůvka emigroval. Ve třetím díle *Návrat poručíka Borůvky* žije v kanadském Torontu, kde vykonává povolání nočního hlídače aut.

3.3 Smutné oči poručíka Borůvky

Josef Škvorecký opatřil detektiva Borůvku smutkem. Smutek se stal charakteristickým rysem trilogie. Vystává před námi otázka, jaký je smysl tohoto smutku a jak mu máme tedy porozumět my čtenáři? V následujících kapitolách se pokusíme najít odpověď.

Důležité je si také uvědomit, že Škvoreckého detektivní romány se jeden od druhého liší nejen v tematicce, ale i v struktuře. *Smutek poručíka Borůvky* napsal Škvorecký ještě během pobytu v Československu a jakékoliv politické rysy postrádá. *Konec poručíka Borůvky* vznikl již v době, kdy autor emigroval, a část tematiky tvoří konflikt mezi státní mocí a individuálním svědomím. *Návrat poručíka Borůvky* napsal Škvorecký o mnoho let později a je méně poznamenán politickými zájmy a víc se blíží čisté krimipovídce.⁹²

3.3.1 Smutek poručíka Borůvky

Postava poručíka Borůvky je v první knize relativně dobře vykreslena i přesto, že v následujícím díle se o detektivovi dozvídáme podstatně více informací. V epizodní povídce *Nadpřirozené schopnosti poručíka Borůvky* není Borůvka ústřední postavou. V dominantním postavení zde vystupuje jeho pomocník Pavel Málek. Proto je bližší charakteristika Borůvky čtenářům nejasná. Teprve díky následujícím jedenácti povídkám se osobnost detektiva čtenářům více otvírá.

⁹⁰ BERGROVÁ, Adéla. Josef Škvorecký – Dannyho Kostelec. Praha, 2007, s. 75. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

⁹¹ JIRÁSKOVÁ, Alžběta. *Obraz exilu v Příběhu inženýra lidských duší*. Brno, 2003, s. 41. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Chocholatý, Ph.D.

⁹² TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 141.

„Jednotlivé povídky jsou uspořádány ve sbírce tak, aby se Borůvka jako postava dostával postupně více do popředí.“⁹³

Borůvka je znázorněn se všemi předpoklady Velkého detektiva. Je to člověk inteligentní, vzdělaný, díky perfektnímu instinktu vždy odhalí pachatele, umí řádně uplatňovat metodických postupů. „Nutnost pátrat a usvědčovat mu prostě přešla do krve. [...] Byl to nepotlačitelný talent, jemu samému nevysvětlitelný, nepotlačitelná potřeba dobrat se pravdy.“⁹⁴

„Poručík Veřejné bezpečnosti, kriminalista s nejlepší pověstí“⁹⁵ se od dalších postav odlišuje nejen díky svým schopnostem, ale nejvíce charakteristická je pro něj dominantanta smutku. „Jen jedním ozvláštňením svého hrdiny se Škvorecký snaží jít jaksi nad přísné regule, směrem k realismu a tedy k životní angažovanosti. Vybavil svého poručíka Borůvku smutkem.“⁹⁶

Teprve skrze příběhy se dozvídáme, proč právě smutek je hlavním rysem detektiva. Jedním z důvodů je doba, ve které je kniha psána. Josef Škvorecký *Smutek poručíka Borůvky* napsal v období socialismu. Přestože s tímto režimem autor nesouhlasil a neztotožňoval se s ním, prožil v něm polovinu svého života. Proto jeho dílo nemůže být odtržené od reality, v níž vznikalo. Je důležité si také uvědomit, že kniha musela v době socialismu projít cenzurou. Přestože byl český čtenář v šedesátých letech velmi citlivý na politické jinotaje, Škvorecký musel do děje začlenit komunistickou služebnu Veřejné bezpečnosti.

Nicméně protagonistův smutek má hlubší příčinu než jen život v nesvobodné zemi. Jak uvádí Milan Jungmann: „Poručíkovi je prostě smutno nad lidstvem, nad tím, jak nepoučitelně zakopává pořád o stejný kámen.“⁹⁷ Helena Kosková konstatuje: „*Smutek poručíka Borůvky* byl také způsobem, jak v rouše „lehkého žánru“ naznačit mnoho podtextů, které cenzorům unikaly.“⁹⁸ Svědčí o tom už věnování knihy. Autor knihu věnuje pánům Lubomíru Dorůžkovi, Ludvíku Švábovi a Janu Zábranovi. Škvorecký svým přátelům vzkázal, že jim knihu věnuje z toho důvodu, že jistě porozumějí poručíkovu smutku. „Smutek představuje existenciální

⁹³ TRENŠKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 143.

⁹⁴ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 12.

⁹⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 56.

⁹⁶ JUNGSMANN, Milan. *O Josefu Škvoreckém*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1993, s. 14.

⁹⁷ Tamtéž, s. 15.

⁹⁸ KOSKOVÁ, Helena. *Škvorecký*. Praha: Literární akademie, 2004, s. 87.

pocit stárnutí a lítosti křesťana nad zlem, které jako detektiv odhaluje. Především je to ale smutek plynoucí z vědomí, že vědecké metody, kterých užívá, jsou nedokonalé.⁹⁹

Poručíkův smutek se v knize neobjevuje ojedinele. Pro detektiva je charakteristický téměř v každé povídce, kdy se Borůvka blíží k vyřešení záhady nebo ho svazuje trápení: „smutné oči rezignovaně spočinuly na plánu,¹⁰⁰ „Borůvka má v kulatém obličejí výraz nevýslovného smutku,¹⁰¹ „poručík Borůvka na ni upřel žalostně smutné oči,¹⁰² „jeho obvykle smutnou tvář pokryl výraz blížící se naprostému zoufalství,¹⁰³ „tvář mu zatáhl mrak truchlivého žalu a on se opět proměnil ve velmi smutného bernardýna,¹⁰⁴ „poručík na ni upřel smutné, melancholické oči.¹⁰⁵ Právě notná dávka melancholie poznamenává jeho osobnost. Detektiv je svým způsobem geniální člověk, kterému se podaří vždy snadno vyřešit jeden případ za druhým, ale je současně považován za jakýsi druh počestného blázna, smutného sentimentálního klauna, který je ztracený uprostřed ruchu a zmatku života.¹⁰⁶

Povídky se odehrávají v různých prostředích. Čtenář se ocitá v prostoru maloměstské domácnosti, luxusní vily, zákulisí divadla, módní přehlídky, horské expedice či střední školy. Děj dvou povídek je zasazen do Itálie, kam odjel Borůvka se svou dcerou Zuzanou na dovolenou. Zápletky jsou pestré, od značně zamotaných až k neobyčejně úsporným a napínavým. Vrcholem této knihy jsou poslední dvě povídky.

Předposlední z nich s názvem *Jeho nejlehčí případ* líčí úklady o život Borůvkovy asistentky, příslušnice s drdolem, která je do něho zamilována a velice ho obdivuje. Poručík ji také platonicky miloval, nicméně byl velmi ostýchavý a stydlivý člověk, proto nedokázal příslušnici vyjádřit své city. Navíc byl svazován křesťanskou výchovou a morálkou, kterou mu v mládí kladl na srdce velebný pán Meloun. Právě tato výchova mu bránila v manželské nevěře. Slečna s drdolem byla nalezena ve svém bytu v bezvědomí a měla v drdolu zaseklý sekáček na maso. Veškeré indicie

⁹⁹ KOSKOVÁ, Helena. *Škvorecký*. Praha: Literární akademie, 2004, s. 87.

¹⁰⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 11.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 23.

¹⁰² Tamtéž, s. 38.

¹⁰³ Tamtéž, s. 54.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 61.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 216.

¹⁰⁶ TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 142.

směřovaly k tomu, že čin spáchal poručík Borůvka, protože zde byly nalezeny jeho otisky prstů. Nakonec se ukázalo, že pachatelkou byla jiná žena, která měla o Borůvku též zájem a žárlila na svou mnohem mladší a atraktivnější soupeřku. Příslušnici s drdolem zachránila před smrtí spona, kterou v účesu měla, ale také svým způsobem Borůvka. Dříve si totiž veškerá různá hlášení a zprávy vyťukával poručík na stroji sám, ale jakmile ho příslušnice zcela zvláštním způsobem vyvedla z duševní rovnováhy, začal chodit veškeré zprávy diktovat jí. „Při těchto diktátech prohodil občas větu, jež do hlášení nepatřila; musel k ní vždycky sebrat celou svou – v jiných situacích značnou – zásobu odvahy. [...] Tenhle účes vám sluší, ten noste!“¹⁰⁷ A tak od té doby nosila příslušnice Eva zásadně vyčesané vlasy dovrchu.

V této souvislosti je ještě potřeba zmínit, že přestože Borůvka byl obyčejný postarší muž, ne příliš krasavec, ženy o něj měly zájem. Jeho kouzlo patrně spočívalo v jeho dobrosrdečnosti. Přestože ve společnosti působil jako pravý gentleman, pozorný, inteligentní muž, za zdmi rodinného domu tomu tak nebylo. U své manželky a dcery neměl příliš mnoho respektu. Snažil se být přísným otcem, ale Zuzance se vždy podařilo jeho srdce obměkčit.

Závěrečné povídky *Zločin v dívčí škole* jsem se již věnovala podrobněji v kapitole 3.2.1. Z učitele tělocviku detektivem. Jen je nutné připomenout, že tato povídka je kriminálním případem jen okrajově. Jedná se spíše o anekdotu, která má komickou pointu, avšak i v ní se odhalí jedno tajemství. Příslušnice Eva si totiž z Borůvkova popisu někdejších událostí vyvodí, že těhotenství jeho ženy, které ho přimělo ke sňatku, je dílem jiného muže. Přestože Evě je poručíka líto, zachová se velmi taktně. „V hloubi srdce už docela jistě věděla, že to poručíkovi nikdy neřekne, jak velice je nepravděpodobné, aby žena s šedivými očima a modrooký muž měli spolu dceru s očima jako zelenooká kočka.“¹⁰⁸ Dcera Zuzana tedy není Borůvkovým vlastním dítětem a poručík žije v klamu, který sám nedokáže odhalit.

3.3.2 Konec poručíka Borůvky

Hlavní příčinou smutných očí v *Konci poručíka Borůvky* je především politicko-společenská situace. Borůvku čím dál více trápí „společenské podmínění

¹⁰⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 85.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 249.

činnosti detektiva a změny ve výkladu zločinu.¹⁰⁹ Jak už bylo jednou zmíněno, Škvorecký psal *Konec poručíka Borůvky* v kanadském Torontu. Exil byl příčinou toho, že druhý díl trilogie má vážnější tón a není natolik zábavný jako díl první. Škvorecký už nebyl svázán cenzurou a naplno vyjadřuje svůj nesouhlas s režimem v socialistickém Československu.

Šest povídek se odehrává v Československu krátce po okupaci armádami Varšavské smlouvy v roce 1968. Povídky představují záhady s vražednou zápletkou, nicméně jsou tematicky složitější zavedením nového prvku. „Do pátrání zaplétají vysoce postavené stranické funkcionáře. Poprvé je tu zmínka o „jiné policii“, tj. Státní bezpečnosti, která může zkřížit každé vyšetřování prováděné obyčejnou kriminální službou. [...] Oficiálně se to děje ve „státním zájmu“, ale ve většině případů se jedná pouze o zakrytí přečinů vysoce postavených funkcionářů.“¹¹⁰

K obyčejné kriminální službě patří také poručík Borůvka. V každé další povídce se prohlubovala jeho beznaděj a smutek z důvodů nových politických podmínek. Povolání detektiva ho již nenaplnovalo, ale „proč s ním dávno nepraštil, nevěděl.“¹¹¹ Hlavní příčinou smutku stárnoucího poručíka byla „ta druhá“ policie. Škvorecký ji nikdy neoznačil v pravém slova smyslu. Tajná policie měla vždy za následek, že poručíkovy případy zůstaly nedořešeny a pachatelé tak zpravidla byli nepotrestáni. Povídka *Omluvte slečnu Peškovou* je dokonalým příkladem toho, jak Borůvka musel ustoupit před „druhou policií“. Smrt barové tanečnice v jejím bytě působila jako sebevražda. Kromě plynu, byl v těle dívky nalezen i alkohol a také droga „elesdě“. Poručík se s touto omamnou látkou setkal vůbec poprvé, během své pracovní kariéry. Nakonec se ukázalo, že šlo o vraždu a jakmile totožnost pachatelů vycházela najevo „případ Alena Pešková byl zanesen do spisů jako sebevražda svítiplynem.“¹¹² Do případu byli totiž zapleteni velice vlivní lidé a úřady tak chránily významného funkcionáře před skandálem. Případ byl skrze „zásah shora“ zameten pod koberec. Poručík si vždy v takové situaci připadal „maličký jako mravenec, zcela ztracený v té děsivě neegalitářské demografické společnosti.“¹¹³

¹⁰⁹ CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962, s. 202.

¹¹⁰ TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 143.

¹¹¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 12.

¹¹² Tamtéž, s. 48.

¹¹³ Tamtéž, s. 47.

V povídce *Případ červených šlů* „byla vražda schválena, ne-li spáchána, tajnou policií samou.“¹¹⁴ Karel Valtr alias Konrád Walter byl za války kolaborantem. Věděl spoustu informací o vlivných funkcionářích, a právě tyto informace ho připravily o život. „Poručík zesmutněl, třebaže se objevila jiskřička naděje, že tentokrát případ neskončí filosofickou diskusí s majorem Koutským, popřípadě s reprezentanty ještě vyšších zájmů.“¹¹⁵ Bohužel se ale opět mýlil. Také tento případ byl zametený pod koberec. Proto měl poručík „k fízlům nechuť větší než k vrahům. Vrazi nekazili pověst jeho řemesla.“¹¹⁶

Prostřednictvím těchto ukázek můžeme blíže porozumět poručíkovu nitru. Přestože se pokouší své povolání vykonávat se vši svědomitostí a počestností, „musí bojovat nejen proti neviditelným mocipánům, nýbrž i s mladšími důstojníky, kteří ke každému případu přistupují z ideologického hlediska.“¹¹⁷ V poručíkově nitru se sváří dvě linie. Svádí boj mezi mravními zákony, které chce bez ohledu na situaci ctít, protože mu svědomí nedovolí jinak, a zákony společnosti. Ví, že by soudobé zákony měl dodržovat, ale jsou v rozporu s těmi mravními.

Veškerý poručíkův nesouhlas vyvrcholil v poslední povídce s názvem *Piráti*. Starší manželský pár odposlouchával soused, který byl zavražděn. Manželský pár vychovával svou šestiletou vnučku, protože její rodiče emigrovali do Ameriky. Rodiče se snažili skrze najatého muže převézt holčičku z Československa za nimi. Kriminální policie dělala vše proto, aby tomuto činu zabránila. Nicméně v poručíkovi se pohnul rodičovský cit, smysl pro morální hodnoty a rozhodl se, že únosci pomůže. Poručík Borůvka se tak vzepřel komunistické moci a za tento protivlastenecký čin byl odsouzen na patnáct let do vězení a současně vytěsněn na okraj socialistické společnosti.

Je důležité zmínit okolnosti, které Borůvku přiměly k tomu, že se u něj projevil otcovský instinkt. Dcera Zuzana je již studentkou vysoké školy a během studií se zamiluje do Maca McLaughina, studenta amerického původu. Ve druhém i třetím díle trilogie ho vždy oslovuje „Máku.“ Poručík si chlapce oblíbí a doufá, že si Zuzanku vezme, aby neutrpěla především její pověst. Mac ví, že Zuzana čeká

¹¹⁴ TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 144.

¹¹⁵ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 115.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 42.

¹¹⁷ TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 144.

dítě s jiným mužem, ale nevádí mu to. Ke svatbě dojde i přesto, že Mac i jeho rodiče vědí, že budou muset brzy z politických důvodů opustit Československo. Zuzanka plánovala, že za milovaným manželem brzy odjede, ale po Borůvkově zatčení její odjezd „s definitivní platností zamítli.“¹¹⁸ Poručík věděl, jak moc se jeho dcera za Macem těší a odloučení jí neprospívá. A právě díky této situaci se dokázal vcítit do trápení rodičů, kteří usilovali o příjezd vlastní dcery do Ameriky.

Závěr knihy nám odhaluje řadu nových informací. Když se paní Borůvková dozvěděla o hrdinském činu svého manžela, ranila ji mrtvice. Borůvku přišla do vězení navštívit „hezká plavovláska ve zvonových kalhotách“¹¹⁹, která by si ho chtěla vzít. Teprve za „dva tácy“ jí dovolil dozorčí s poručíkem, který už vlastně poručíkem nebyl, se setkat. „Starý kriminalista měl na sobě šaty, z jakých se dělají laciné koberce. Bála se toho, ale uklidnilo ji, když uviděla, že poručíkova kulatá tvář nezestárla. Naopak, skoro se jí zdálo, že omládl.“¹²⁰ Borůvka byl velmi rád, že si může přátelsky popovídat s Evou, příslušnicí s drdolem. A také jeho dcera Zuzanka už věděla, že není jeho dítě. „Víš, von to není muj táta [...] Koukni! Vidíš ty voči? [...] Je to prakticky vyloučený, modrovokej chlap s šedovokou ženskou, dyby se postavili na hlavu, tak spolu nezploděj kočku jako sem já. [...] Ale stejně je to můj táta, lepšího sem nemohla mít.“¹²¹

3.3.3 Návrat poručíka Borůvky

Poslední knihou borůvkovského cyklu je *Návrat poručíka Borůvky*, kterou Škvorecký napsal se značným časovým odstupem oproti předchozím dílům. Kniha je navíc napsána zřetelně odlišným stylem než předcházející práce. Nejedná se již o soubor povídek, nýbrž o dlouhý kriminální román z prostředí Toronta. Největší odlišností je to, že postava Borůvky ustupuje do pozadí a hlavním hrdinou už není Čech, ale Kanadčan Neil Danby.¹²²

Od samého začátku příběhu se nacházíme v Torontu. Hlavní zápletkou je vražda Heather, sestry vypravěče Neila Danbyho. Tato mladá, lehkovážná dívka vedla nezávazný život. Byla nalezena mrtvá v domě své kamarádky Jiřiny McCavishové, u které přespávala po hádkách s otcem nebo bratrem. Do pátrání se pustil Neil

¹¹⁸ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 189.

¹¹⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 188.

¹²⁰ Tamtéž, s. 189.

¹²¹ Tamtéž, s. 190.

¹²² TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 145.

s pomocí své přítelkyně Sheily. Sheila byla mladá, začínající soukromá vyšetřovatelka, která si založila dámskou kancelář Sheila's Shamussesses. S vraždami žádné zkušenosti neměla, proto před ní stála obrovská výzva. Do vyšetřování se zapojil také Harrison Morrison – odmítnutý milenec Heather. Postupně vyšlo najevo, že Heather byla zavražděna omylem, neboť zabita měla být její kamarádka, česká emigrantka Jiřina. Jiřina byla zakladatelkou a šéfredaktorkou deníku *Torontská dáma*. Důvod, proč měla být zabita byl ten, že se pokoušela najít vraha svého otce, protože to slíbila své matce předtím, než zemřela. Jiřina věděla, jak vypadal, a že „měl přezdívku Ferda Raťafák. Ve skutečnosti se jmenoval Ferdinand Burda, ale říkali mu tak, poněvadž měl nos jako skobu. Obrovskej.“¹²³ Také měla jeho otisky prstů. Než gestapo odvedlo její otce, Raťafák hledal písemnosti v rodinné knihovně. „Než se k nim dostal, musel odsunout skleněné panely, jež knihy chránily před prachem.“¹²⁴ A díky rodinnému příteli získaly ze skleněného panelu Raťafákovy otisky. Nakonec se ukázalo, že Raťafák žil v Kanadě a již nechtěl být spojován se svou minulostí. Proto si najal člověka, který měl Jiřinu McCavishovou zavraždit. Nicméně najatý vrah Heather neznal, což Neilovu „sestřičku bohužel stálo život.“¹²⁵

Jiřina nebyla jedinou českou emigrantkou, která se v detektivce objevila. Také další postavy jako například hostinský Derek Herman nebo ředitel hotelu Dušan Trčka emigrovali. A nelze pominout ani poručíka Borůvku a jeho dceru Zuzanku.

Zuzanka v knize vystupuje pod jménem Sue, pracuje jako sekretářka v Sheilině kanceláři a skrze ni se bývalý poručík zapojí do případu vraždy Heather. Nutno zmínit, že „někdejší poručík československé policie unikl z vězení, do něhož byl odsouzen na základě své velezrady a následně emigroval.“¹²⁶ Borůvkovi se nějakou náhodou podařilo uniknout z vězení a následně velmi zvláštním způsobem emigrovat. Borůvku v Montrealu zadrželi imigrační úředníci s anglickým pasem znějícím na anglické jméno a udávající povolání spisovatele. Angličtinu téměř neovládal, ale úředník pochopil, že žádá o politický azyl. Při dalším zkoumání se zjistilo, že se pánovi na fotografii pouze podobá a Borůvka klidně připustil, že pas našel a použil jej k vycestování. Pas původně patřil slavnému spisovateli, se kterým

¹²³ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 57.

¹²⁴ Tamtéž, s. 71.

¹²⁵ Tamtéž, s. 133.

¹²⁶ TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 145.

se kamarádila Borůvkova přítelkyně Eva. Ta měla po světě dost přátel a vybrala si právě kvůli podobě s Borůvkou tohoto spisovatele, který přijel do Prahy jako host Svazu spisovatelů. Tento slavný spisovatel zjistil až na letišti, že pas ztratil. Případ řešilo v Kanadě české velvyslanectví a Borůvka „trval na své verzi: pas našel. Na své verzi trval i slavný spisovatel v Praze: pas ztratil.“¹²⁷ Nakonec Borůvkovi „kanadský Úřad pro přistěhovalectví udělil status přistálého imigranta.“¹²⁸

Pouze v této pasáži o cestě do Toronta, se Škvorecký rozepsal o Borůvkovi. Proto dle mínění Pavla Trenského může čtenářům připadat, že autor v posledním díle trilogie „zcela spoléhá na čtenářovu znalost postavy z předchozích dvou prací. Povrchní role Borůvky působí dojmem, že se autor rozhodl včlenit jej do příběhu až v závěrečných fázích kompozice románu.“¹²⁹ Následně se dozvídáme, že Borůvka získal pracovní místo jako hlídač aut na parkovišti v jedné torontské ulici. Ale další informace o jeho životě jsou čtenářům zatajeny.

Když Zuzanka Borůvkovi povídala o vraždě Heather, nechal po ní vzkázat: „Proč nebyla paní McCavishová ten večer doma? A kdo všechno věděl, že nebude?“¹³⁰ Díky těmto otázkám se také Borůvka seznámí se Sheilou a Neilem. Okrajově se zapojí do pátrání a mladé, začínající detektivce pomáhá, aby svůj první velký případ úspěšně vyřešila. Přestože to byl Borůvka, kdo případ vyřešil za pomoci svých dedukcí, mladou vyšetřovatelku velmi podporoval ve své činnosti. Borůvka totiž „měl měkké srdce, a pokud to jen trochu šlo, vždycky raději zamlčel okolnosti, které by mohly vrhnout nepříznivé světlo na kriminalistické schopnosti jeho kolegů.“¹³¹

„Borůvka, nyní zcela do sebe uzavřený unavený člověk, se objevuje jen v několika málo scénách.“¹³² Smutek doprovází Borůvku také v tomto díle. Uvědomuje si, že stárne v cizí zemi jako emigrant, ovlivněný politickými událostmi v Československu. Poslední kapitola knihy nese název *Happy End*, protože se opakuje svatba Zuzanky a Maca. Ale i přes tuto veselou událost měl Borůvka oči plné nezaplášitelného smutku. Když se ho Neil zeptal, proč je neustále tak smutný,

¹²⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 26.

¹²⁸ Tamtéž, s. 27.

¹²⁹ TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 145.

¹³⁰ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 27.

¹³¹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991, s. 23.

¹³² TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995, s. 145.

rozpačitě řekl „Ale – vite – vita brevis. Brevis...“¹³³ (z lat. Život je krátký. Krátký...). Opět se zde objevuje onen existenciální smutek, tentokrát z neúprosného plynutí času.

¹³³ ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 140.

4 Kapitán Michal Exner

4.1 Václav Erben a jeho kapitán Exner

I přesto, že byl „vztah k detektivní beletrii nejprve charakterizován odmítáním a poté snahami o vytvoření specificky socialistické podoby tohoto žánru,“¹³⁴ došlo v šedesátých letech k velkému rozvoji detektivní literatury. Značný podíl na tom měl kromě Josefa Škvoreckého také spisovatel Václav Erben, který „vrátil model klasické detektivní povídky a s ní i postavu velkého detektiva. Ztělesněním tohoto návratu k individualistické koncepci vyšetřovatele, který nespoleská na rutinní spolupráci policejního kolektivu, ale využívá své geniální intuice i schopnosti logických dedukcí, se stal především kapitán Exner.“¹³⁵

Václav Erben psal nejdříve povídky pro ostravský rozhlas a časopisecky debutoval prózou *Hrdina* v roce 1954.¹³⁶ Nicméně první velké ohlasy z řad čtenářů zaznamenal až o deset let později, kdy se proslavil skrze detektivky s Exnerem. V roce 1964 vyšla Erbenovi první detektivní kniha s tímto detektivem *Poklad byzantského kupce*¹³⁷ z prostředí archeologického výzkumu. Postava kapitána „byla koncipována v příkrém protikladu k pravidlům tzv. socialistické detektivky.“¹³⁸

Erben si „velmi šťastně vytvořil hrdinu, který se značně lišil od skutečných příslušníků Veřejné bezpečnosti, [...] proto není divu, že kapitán Exner ožíval v dalších knihách, např. *Vražda pro zlatého muže*, *Bláznova smrt*, *Znamení lry*, *Osamělý mrtvý muž*, *Efektivně mrtvá žena* aj. [...] Ve všech případech můžeme mluvit o detektivních příbězích s inteligentním nápadem, přesnou konstrukcí zápletky, nečekaným rozuzlením a živým, dynamickým stylem, v němž nechybí smysl pro humor.“¹³⁹ Přestože Václav Erben nikdy nestudoval kriminalistiku a vlastně vůbec nevěděl, jak se skutečná vražda vyšetřuje, jeho detektivní romány se těší obrovské oblibě do dnes. Sám Erben v rozhovoru pro časopis *Naše rodina* uvedl: „Četl jsem léta kriminalistický sborník, ale nikdy jsem nemohl nic z toho

¹³⁴ JANOUŠEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012, s. 263.

¹³⁵ Tamtéž, s. 263.

¹³⁶ DOKOUPIL, Blahoslav: Václav Erben. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2006 [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1220>.

¹³⁷ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970.

¹³⁸ JANOUŠEK, Pavel a ČORNEJ, Petr. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008, s. 508.

¹³⁹ CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Praha: Levné knihy, 2007, s. 186.

použit. Skutečné případy jsou zlé, kruté, hloupé a pro detektivku jako žánr nepoužitelné. Ale detektivka není kriminalistický román. Vražda je záminkou, startem příběhu docela jiného, než je příběh o vraždě; v tomto příběhu Detektiv řeší Tajemství. Vražda je v něm proto, aby Tajemství stálo za pročítání desítek stran.¹⁴⁰

Postavu kapitána Exnera se pokusím přiblížit skrze tři vybrané detektivky. Ke své analýze jsem si vybrala knihy *Poklad byzantského kupce* z roku 1964 a *Vraždu pro zlatého muže*,¹⁴¹ která vyšla roku 1969. Obě tyto knihy spojuje téma archeologie. Naopak ve třetí vybrané knize *Efektivně mrtvá žena*¹⁴² vydané roku 1970 je vražda zasazena do prostředí Tiskové agentury v Praze.

4.2 Vznik a vývoj kapitána Exnera

S postavou kapitána Exnera se poprvé setkáváme roku 1964 v knize *Poklad byzantského kupce*. Erben roku 1986 v rozhovoru s Jiřím Navrátilem uvedl, že oblíbený hrdina vznikl vlastně čirou náhodou. „Detektivky jsem nikdy nečetl. [...] Prostě jsem nečetl „pokleslé žánry“. Až jsem jich jednou v nemocnici náhodou přečetl snad padesát. Pár týdnů nato jsem se dal umluvit jedním známým, abych něco takového zkusil napsat. Tvrdil jsem, že psát detektivku je strašně těžké – mimochodem, tohle si myslím do dneška, ale konečně jsem to zkusil. Z legrace. Jinak bych se byl bál. Bylo mi jasné, že tenhle žánr potřebuje postavu hrdiny, že takový hrdina musí mít určité nezbytné vlastnosti, včetně trochu podivného jména. [...] Měl jsem z těch čerstvě přečtených detektivních příběhů dojem, že takzvaní „velcí detektivové“ jsou většinou starší a dost vážní páni. Zkusil jsem tedy zpodobnit mladého člověka. Jako jeho nezbytný doprovod jsem zvolil: podivné soukromé auto – i když tehdy tak moc zvláštní na našich silnicích nebylo, trochu přehnanou frajeřinu a dívku, která mu komplikuje život.“¹⁴³

Václav Erben také přiznává, že Michal Exner je částečně autobiografickou postavou. „Ztotožnění je logické. [...] Kapitán Exner má moje osobní povahové rysy. Musí je mít, sám sebe znám nejlépe a mohu tedy Exnera lépe vykreslit.“¹⁴⁴

¹⁴⁰ NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **41**(18), s. 13.

¹⁴¹ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991.

¹⁴² ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970.

¹⁴³ NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, **41**(18), s. 13.

¹⁴⁴ ŠIMÁNĚ, Ladislav. Výslech Václava Erbena: Jak se píše detektivní román. *Obrana Lidu*. 1970. **29**(14), s. 5.

V roce 1998 byl příloze *Lidových novin Pátek* otištěn rozhovor Evy Pešoutové s Václavem Erbenem. Erben zde objasňuje informace o svém bravurním kriminalistovi a nedostiženém playboyi Michalu Exnerovi, který se velmi podobá Jamesu Bondovi, ale na rozdíl od agenta 007 oslovuje své kolegy „soudruhu.“ K jeho vzniku je vyřčeno následující:

Jak jste přišel na nápad, že komunistický kapitán bude jezdit v mercedesu, často a s chutí cestovat letadlem a naprosto nesocialisticky si užívat života?

- V té době byly v české detektivce jenom strejcové. Vachkem počínaje a Škvoreckým konče. Tak jsem si říkal, že zkusím proutníka, co se jen tak lehce pohybuje světem.

Proč jste svého hrdinu nazval právě Michal Exner?

- Vycházel jsem z předpokladu, že by to jméno mělo být neobvyklé. Je dost zvláštní, že tehdy nemělo takovou frekvenci, jako má dnes. Bezděčně jsem si vzpomněl, že v České Skalici býval hotel Exner, a to jméno se mi zezdalo dobré. Později jsem přišel na to, že jde o krajové jméno, že na hřbitově v Dobřanech, což je známé místo z děl Aloise Jiráka, je pohřbeno mnoho Exnerů.¹⁴⁵

4.2.1 Z kameramana detektivem

Hrdinou detektivních próz se stal kapitán Veřejné bezpečnosti Michal Exner. Než se stal Exner detektivem, „toužil se stát kameramanem a dokonce se mu podařilo složit úspěšně zkoušky na příslušnou školu a absolvoval první ročník. Ony dva semestry stačily, aby poznal, že z něho filmař nikdy nebude – stejného názoru byla i většina jeho pedagogů a proto opustil fakultu uměleckého směru a skončil svá vysokoškolská studia jako právník. [...] Měl rád ruch a změnu a věci neobvyklé. Proto se pokusil o místo na ministerstvu vnitra. Byl přijat. V několika případech osvědčil bystrost a vtip, vyřešil jaksi mimochodem věci, které nebyly zrovna v jeho pracovní náplni a tak jeho představení dospěli k rozumnému závěru. Zařadili ho na pracoviště, kde takové věci se staly pracovní náplní doktora obojího práva a nyní několik měsíců kapitána.“¹⁴⁶

4.2.2 Charakteristika kapitána Exnera

Michal Exner je mladý kapitán, který se nepodobá žádnému skutečnému pracovníku Veřejné bezpečnosti, neboť jak sám Erben uvedl v rozhovoru pro *Obranu lidu* „děj,

¹⁴⁵ PEŠOUTOVÁ, Eva. Umberta Eca jednou uškrtím: Očima spisovatele Václava Erbena. *Pátek. Lidové noviny*. 1998, **11**(27), s. 2.

¹⁴⁶ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 18.

zápletku i všechno ostatní si vymyslím. [...] Exner nepracuje v žádné kanceláři, nevláčí sebou bezpečnostní aparát a pokud možno řeší vše sám.“¹⁴⁷

„Michal Exner, doktor obojího práva a kapitán Bezpečnosti“¹⁴⁸ neměl rád střelný zbraně a nikdy nestřílel. Kdykoliv si měl fasovat náboje, ostře se ohradil „mám jich dost a na bouchačku jsem nesáhl, co mi ji přidělili. Asi bude rezavá.“¹⁴⁹

Důležitým faktorem kapitána je věk. Michal je mladý, „asi třicetiletý, dobře živený, ale ještě zdaleka ne tlustý“¹⁵⁰ muž. Právě svým věkem se liší od detektivů jiných autorů. Pro Erbena byl věk svého hrdiny důležitý, neboť byl toho názoru, že „Exner nemůže být starý. Usedlých, starších detektivů je jako máku.“¹⁵¹ Přestože má „nohy trochu do iks,“¹⁵² tak „rozhodně nebyl ošklivý.“¹⁵³ Exner je elegantní civilista vždy perfektního vzhledu „od bílé košile až k vyleštěným botám, na kterých spočívaly konce vzorně vyžehlených nohavic.“¹⁵⁴ Skrze mladý věk a uhlazený vzhled působí na okolí příliš nedůvěřivě. V očích svědků prohlubuje nedůvěru také jeho hodnost kapitána. Připadá jim krajně podezřelé, že muž v tak nízkém věku obdržel takový titul. Proto téměř při každém výslechu musí předkládat svou legitimaci a potvrdit tak svou totožnost. „Kapitán Exner. Jsem opravdu od kriminálky... Asi mi nebudete věřit ... tady je můj služební průkaz...“¹⁵⁵

Tak jako je pro poručíka Borůvku charakteristický smutek, pro kapitána Exnera je typický jeho vůz. Byl majitelem černé mercedesky – kabrioletu, „která i přes své stáří vypadala znamenitě a byla spolehlivá a pohodlná.“¹⁵⁶ S jízdou automobilem je úzce spjat také jeho dokonalý vzhled a především oblečení. „Protože miloval osamělé jízdy nocí, zvláště v létě,“ tak si před každou jízdou „zapnul plášť až ke krku, natáhl rukavice a nasadil semišový klobouk stejného tvaru, jaký nosíval Robin Hood a jeho zbojnici.“¹⁵⁷ Jakmile byla jeho mercedeska jen trochu zaprášená, „vyhledal v kufru hadr a pečlivě otřel sedadla, volant i okraj dveří, o který se opíral

¹⁴⁷ ŠIMÁNĚ, Ladislav. Výslech Václava Erbena: Jak se píše detektivní román. *Obrana Lidu*. 1970. 29(14), s. 5.

¹⁴⁸ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 27.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 118.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 16.

¹⁵¹ FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář. *Kmen*. 1985, 23, s. 4.

¹⁵² ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 70.

¹⁵³ Tamtéž, s. 17.

¹⁵⁴ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991, s. 58.

¹⁵⁵ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 91.

¹⁵⁶ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991, s. 63.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 70.

loket.¹⁵⁸ I přesto, že „nebyl nejhorším řidičem,¹⁵⁹ měl svého osobního řidiče Bohuslava Voka.

Co se týče jeho vyšetřovacích metod, je líčen jako drzý, velmi zvědavý, neodbytný muž, který svědky či podezřelé nevyslýchá, ale konverzuje s nimi. Tyto rozhovory jsou spíše neformální a příliš dlouhé. Nicméně dokáže dostat vyslýchané pod určitý tlak tím, že „chrlí otázku za otázkou“¹⁶⁰ a tento postup vysvětluje tak, že chtěl „jen docela primitivně ukázat ... že málokdo má opravdu alibi.“¹⁶¹ Vždy se snaží každý rozhovor vést v přátelském duchu, avšak pokud je vyslýchající příliš hrubý, změní okamžitě tón hlasu. „Z přátelského v úředně strohý a přísný.“¹⁶² Pozdní noční nebo brzká ranní hodina je oblíbený čas, kdy se rozhodne přijet podezřelé vyslýchat. Z toho vyplývá, že Exner svědky, podezřelé aj. vyslýchá nejraději v jejich domovech a jezdí on za nimi, nikoliv, že by si je nechal předvolat a čekal, než se dostaví na policejní stanici.

Přestože se o něm říkalo, „že je klidný, že to až nudí“¹⁶³ uměl se také pořádně rozčilit. Především, když mu někdo připomněl, že je detektiv, neboť „slovo detektiv ho uvádělo obyčejně do stavu zuřivosti.“¹⁶⁴ Hlavně proto, že spousta lidí, se kterými vedl kdykoliv rozhovor si myslela, že využívá při šetření metod, které se dočetl v detektivkách. Nicméně pravdou bylo to, že detektivky nečetl, neboť jak sám často přiznával, „detektivky mě trochu nudí.“¹⁶⁵

Kapitána mimo jiné doprovázelo pár neřestí. Kromě toho, že rád jedl dobrá jídla, byl si vědom toho, že pije „moc kafe.“¹⁶⁶ Z toho důvodu si raději v podnicích objednával džus. Nikdy také nepohrdl cigaretou. Nicméně nejdůležitějším znakem jeho charakteru byla láska k ženám. Proto ho známí patřičně charakterizovali tím, že je „především romantik.“¹⁶⁷ *Poklad byzantského kupce* nám oznamuje skutečnost, že Exner „nebyl nikdy ženatý a proto nepocítil nudnou a téměř otrockou závislost na rodinném krbu, projevující se právě třeba v tom, že manžel je

¹⁵⁸ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970, s. 140.

¹⁵⁹ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 113.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 77.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 77.

¹⁶² Tamtéž, s. 84.

¹⁶³ Tamtéž, s. 29.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 29.

¹⁶⁵ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991, s. 63.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 190.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 127.

morálně – nebo jakkoliv jinak – nucen volat, že přijde k večeři, a opravdu v určený čas přijít. Představa takového pravidelného života byla Michalovi ne zrovna příjemná.¹⁶⁸ Skrze tuto skutečnost má slabost pro krásné ženy. Zalíbení v mladých „femme fatale“ ho doprovází každým příběhem. Sympatie v ženách probouzí díky svému perfektnímu vystupování a vytříbenému smyslu pro módu. V dobách, kdy žádnou osudovou ženu nepoznal, tak mu „bylo trochu melancholicky z mírné nudy letních dnů a ze samoty.“¹⁶⁹

Kapitán Exner se od jiných detektivů neliší pouze věkem, ale také tím, že místo jednoho má rovnou dva watsony. Přesněji řečeno spolupracovníky, důstojníky. Podporučíka Beránka a poručíka Vlčka. Oba jsou velmi důslední a pečliví při vyšetřování. Pro Vlčka je typická technická stránka šetření, zatímco Beránek vše sepisuje a libuje si ve statistikách, grafech a tabulkách. Dá se říct, že oba svému nadřízenému závidí popularitu u žen a často si z něj utahují. Jakmile se všichni tři sejdou během šetření, téměř pokaždé padne věta „Tak si to shrneme, ne?“¹⁷⁰ Když se nedoberou ke konečnému řešení a neví jakým směrem dále postupovat, s oblibou Exner pronese větu „Ví bůh a svatý Václav.“¹⁷¹

Čtenáři se příliš podrobnou vnitřní a zároveň vnější charakteristiku o kapitánu Exnerovi nedozvídají. Byl to autorův záměr, neboť Václav Erben byl toho názoru, že „každý čtenář a především čtenářka [...] má svou vlastní představu Exnera. A vyhovět každému a každé není jednoduché.“¹⁷²

4.3 Elegán Exner

Kapitán JUDr. Michal Exner o sobě tvrdí: „Nejsem úředník, pane. Jsem prostě neobyčejně neklidný a zvědavý člověk. [...] Ujišťuji vás, že nejsem ani esenbák.“¹⁷³ Skrze analýzu tří detektivek a citace z knih se nyní pokusíme více přiblížit postavu kapitána Exnera. Především jeho případy a milostný život.

Důležité je si uvědomit, že třetí vybraná detektivka *Efektivně mrtvá žena* se od prvních dvou liší nejenom prostředím, ve kterém se dění odehrává, a klidným vývojem při šetření, ale především tím, že protagonista je ohrožen na životě. Poprvé

¹⁶⁸ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 69.

¹⁶⁹ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991, s. 42.

¹⁷⁰ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 63.

¹⁷¹ ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991, s. 137.

¹⁷² MARKOVÁ, Věra. *Návrat kapitána Exnera*. *Kino*. 1983, **38**(1), s. 6-7.

¹⁷³ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970, s. 39.

„mladý muž ve světle béžovém obleku, vzorně doplněném kravatou, bílou košilí a lesknoucími se botami“¹⁷⁴ pocítí, jaké to je mít strach a zažít nečekané.

4.3.1 Poklad byzantského kupce

První detektivní kniha *Poklad byzantského kupce* je spjata s prostředím archeologického výzkumu. Proč právě téma archeologie si Erben vybral, vysvětluje v rozhovoru s Věrou Markovou: „Měl jsem psát docela vážnou populárně-vědeckou knihu o československé archeologii. Vše bylo připraveno a domluveno s vedením Archeologického ústavu ČSAV. Zbývalo projednat podrobnosti s vedoucím výzkumu dr. Soudským v Bylanech. Seděl jsem na lavičce před expedicí s asistentkou Kostelníkovou, před námi stálo moje auto, tenkrát jsem měl Pragu alfu s velkým kufrem, a asistentku Kostelníkovou napadlo, že by v tom kufru mohla být mrtvola. Rozvíjeli jsme ten nápad dál. [...] Když jsem se pak vrátil do Prahy a měl začít psát knihu o čs. archeologii [...] přemýšlel jsem o našem povídání o mrtvole a rozhodl jsem se to napsat. Tak vznikla moje první detektivka.“¹⁷⁵

Mrtvolou vypadlou z kufru automobilu Pragy alfy, redaktora Alfréda Hudce, byla Jaroslava Holubová. Žena nebyla nahlášena jako pohřešovaná, proto její identifikace byla velmi složitá. Teprve vedoucí archeologického výzkumu doktor Soudek poznal málo oblíbenou kolegyni skrze majitele auta, který často doktora navštěvoval. Přestože neměla Holubová mnoho přátel a společnosti se stranila, měla milostný poměr s archeologem Jaromírem Šedivkou, který nahlásil zmizení své milenky. Ta se dle něj nevrátila z pracovní cesty z Bylavsí. Šetření brzy ukázalo, že na pracovní cestu Holubová vůbec neodjela. Proto se kapitán Exner začal se svými kolegy zajímat o institut, kde zavražděná pracovala. Přišli zde do styku se spoustou pracovníků, jako například ředitelem Alingerem či docentem Černým.

Michal Exner má během šetření poměr s mladou studentkou Kamilou. Právě Kamila představuje v *Pokladu byzantského kupce* Exnerovu „femme-fatale“. Byla „asi o deset let mladší než on“¹⁷⁶ a „studovala klasickou filologii.“¹⁷⁷ Kamila je neskutečně zvědavou dívkou, která potřebuje nutně všechno vědět o případech svého milého. Přestože ji Exner do svých pracovních povinností příliš nezatahuje, je to

¹⁷⁴ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970, s. 67.

¹⁷⁵ MARKOVÁ, Věra. Návrat kapitána Exnera. *Kino*. 1983, **38**(1), s. 6-7.

¹⁷⁶ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 16.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 18.

právě ona, kdo mu zásadně pomůže při šetření vraždy Holubové. Když si spolu s Michalem prohlíží staré fotografie Jaroslavy Holubové, všimne si Kamila neobvyklé náušnice. Jedná se o náušnici z pokladu byzantského kupce. Tento poklad byl považován za zničený či ukradený během náletů za války.

Brzy se ukáže, že Holubová v mládí otěhotněla s docentem Černým, který byl ovšem tou dobou již ženatý. Ten se rozhodl svou milenkou, z důvodu mlčenlivosti, podplatit pokladem, který ukradl. Docent Černý měl od Holubové klid do té doby, než jejich syn Miroslav vyrostl a chystal se k přijímacím zkouškám na archeologii. Holubová požadovala po Černém protekci, jinak vše o utajeném dítěti řekne. Na školu se chlapec nedostal a tak Černému nezbylo nic jiného, než se Holubové zbavit. Během společného rozhovoru ji uhodil, vypadla z okna institutu a zabila se. Následně docent Černý „ukryl nejdříve mrtvolu do skříně. Potom uvažoval a výsledkem toho byl plán: dopravit ji nepozorovaně do Bylavsi, kde se zahrnuje – vždycky v noci – výzkum. Tam ji položit do hlíny, přehrnout a nechat ji pohřbít buldozerem. Tak zmizí dokonale a beze stopy.“¹⁷⁸

Přestože doktor Soudek identifikoval tělo Jaroslavy Holubové, patřil v jednu chvíli také mezi podezřelé. Byl to Exnerův přítel, nepřítel, pomocník, posluchač v jedné osobě. Když vyšetřování skončilo, vydal se za ním, aby mu celý případ shrnul a objasnil. Můžeme říct, že jejich přátelství fungovalo skrze vzájemné škádlení a Soudek v tomto případě fungoval jako watsonovská figura.

4.3.2 Vražda pro zlatého muže

Také tato detektivka přivádí kapitána Exnera do kontaktu s doktorem Soudkem a ocitáme se v archeologickém prostředí.

Doktor Soudek potvrdí, že nalezená lebka poblíž obce Bylavsi leží pod zemí teprve pár let a na temeni je viditelná fraktura lebky. Současně si uvědomí, že ke smrti došlo cizím zaviněním. Během konference archeologů se snaží Soudek strhnout pozornost na sebe, a tak začne vyprávět o nalezené lebce. Konstatuje, že lebka patří panu Pavlu Kořínkovi, který z muzea v Hoře ukradl poklad Zlatého muže. Přestože je obecně známo, že Kořínek se svými přáteli utekl do Francie a tam následně poklad prodal,

¹⁷⁸ ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970, s. 158.

svou teorií vyvolá obrovský zmatek a hádku, protože celé povídání zakončil tím, že vše předá Veřejné bezpečnosti.

Během noci dojde k tragédii. Novinář Melas, který se též konference účastnil na zámku Hrabín, byl nalezen mrtvý pod věží. Navíc doktor Trousek, jeden z největších Soudkových soků, byl nalezen v rytířském sále podobaný halapartnou. Právě Soudek je hlavním podezřelým a opět se setkává s kapitánem Exnerem. Přes prvotní nekonformní jednání nakonec začne Soudek s kapitánem spolupracovat. Odjedou spolu do Paříže, aby si promluvili s mužem, který nyní vlastní poklad Zlatého muže. Exner se vydává také za kamarády Pavla Koříňka a dozví se tak, že Kořínek ani jeho přítelkyně nakonec hranice země nepřekročili. Exner se následně setká se Zuzanou Chvostovou, bývalou láskou Pavla Koříňka, a dozví se, že se Kořínek nestýkal pouze s ní, ale ještě s jinou ženou. Tou byla Marie Melasová – manželka zemřelého novináře Melase. Když se Marie dozvěděla, že Pavel Kořínek nechce utéct do Francie s ní, nýbrž se Zuzanou, zavraždila ho a tělo vhodila do jámy. Po letech se manželovi přiznala ke krádeži, ale o vraždě se nezmínila. Teprve na konferenci si Melas uvědomil, že jeho žena zavraždila. Následně dostal strach a chtěl Soudka zabít, nicméně si ho spletl s dr. Trouskem. Když si tuto skutečnost uvědomil, rozhodl se spáchat sebevraždu.

Stejně jako v *Pokladu byzantského kupce* se stal dr. Soudek jedním z podezřelých. Také závěr detektivky je stejný jako u předchozí. Michal Exner se vydá za dr. Soudkem a shrne mu do detailů celý případ.

Osudovou ženou se nyní stává Eva Hodačová. Ovšem není to poprvé, co se s ní kapitán setkává. Prvně to bylo v *Pokladu byzantského kupce*.

4.3.3 Efektivně mrtvá žena

Stejně jako u poručíka Borůvky, tak i u kapitána Exnera se setkáváme s tématem emigrace. Ústřední roli zde sehrává odchod českých odborníků, kteří za prací vycestovali na Západ, ale už se nevrátili.

Tentokrát se děj neodehrává v archeologickém prostředí, nýbrž v tiskové agentuře, která sousedí s divadlem, které „mělo hezký název – V louži.“¹⁷⁹ Je zde nalezena mrtvá žena se zohaveným obličejem. Právě proto tak dlouho trvá Exnerovi její

¹⁷⁹ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970, s. 7.

identifikace. Později se ukáže, že mrtvou je pracovnice tiskové agentury – Věra Nováková. Novákovou nejprve identifikuje její kolegyně Lydie Malá a nadřízený Richard Král. Teprve manžel Vladimír Novák potvrdí, že se opravdu jedná o jeho ženu.

Mezi hlavní podezřelé patří jednak žárlivý manžel, Vladimír Novák, a především její milenec Josef Pilous. Nicméně nakonec vyjde najevo, že vrahem je nadřízený Richard Král, kterého Nováková vydírala. Dopátrala se informace, že Král pomáhá předním českým odborníkům k odchodu za hranice. Jmenný seznam těchto vědců, lékařů aj. našel Exner se svými kolegy během prohlídky jejich osobních věcí.

Právě tento seznam se stal Exnerovi osudným a ohrozí ho na životě. Richard Král se pokusí Exnera zabít při jízdě automobilem, aby mu odcizil seznam jmen. Seznam ukradne, nicméně kapitán autonehodu přežije díky pomalé jízdě. Následkem byla ruka v sádře, „slabounkej otřes mozku [...] nějaká ta boule a odřeniny, zhmoždění hrudníku a tržná rána na hlavě.“¹⁸⁰ Ztracený seznam dopomohl Exnerovi a jeho kolegům, Beránkovi s Vlčkem, vypátrat vraha, který se chystal opustit Československo. Před hranicemi byl dopaden a následně se k celému činu přiznává.

Richard Král původně slíbil Věře Novákové dvacet tisíc, ale „věděl, že by mohla jít dál. Chtít dalších dvacet tisíc, pět set marek, sto dolarů. A že by si nepočínala tak opatrně jako on. A prasklo by to.“¹⁸¹ Proto se rozhodl ji zabít.

„Bože můj, proč jsem vám to vlastně povídal. Asi proto,“ prohlásil lehkomyšlně, „že jsem se chtěl vypovídat. Dost mi to dělá dobře.“ Tentokrát souhrn celého případu převyprávěl Exner Lydii Malé, která jako jedna z prvních identifikovala tělo Věry Novákové. Na začátku je Exnerovou osudovou ženou stále antropoložka Hodačová, nicméně kvůli případu musí odjet z Libic, kde se spolu ukrývali a trávili společný čas. I přesto, že jí zanechal vzkaz: „Milá! Mí důstojníci mě našli. Modlím se, abych byl u Tebe co nejdřív. Tvůj Michal,“¹⁸² ho opustí. Kapitán se za ní po čase vydá zpět do hostince U Kořínků, ale také ona mu zanechala vzkaz: „Promiň, asi ses neměl vzdalovat. Byl tady jeden, co ho znám déle než Tebe. Někde se dověděl, kde jsem.

¹⁸⁰ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970, s. 150.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 197.

¹⁸² Tamtéž, s. 27.

To je jedno. Spal ve městě a dojížděl sem, aby mě viděl a potkal samotnou. To se mu dnes podařilo. Patrně má pravdu. E. H.“¹⁸³

„Když první vlna zdrcení pominula, pocítil dokonce jistou úlevu a dal se s chutí do balení.“¹⁸⁴ Uvědomil si, že se mu zamlouvá Lydie Malá a také on jí nebyl lhostejný. Vypovídá o tom závěr detektivky, kdy se Lydie rozhodne kapitána navštívit, on jí povypráví veškeré podrobnosti o zločinu a následně u něj stráví noc.

¹⁸³ ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970, s. 110.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 110.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo charakterizovat postavu detektiva v kontextu děl tzv. socialistických detektivek. Tohoto záměru mělo být dosaženo analýzou jednotlivých knih Josefa Škvoreckého, *Smutek poručíka Borůvky*, *Konec poručíka Borůvky* a *Návrat poručíka Borůvky*, a Václava Erbena *Poklad byzantského kupce*, *Vražda pro zlatého muže* a *Efektivně mrtvá žena*.

V práci jsme nejprve věnovali pozornost teoretické části. Ujasnili jsme si pojem detektivní žánr, kde jsme přiblížili vznik detektivky a blíže jej charakterizovali. Věnovali jsme se také motivu, protože patří mezi nejdůležitější témata detektivní literatury. Následně jsme se zabývali pojmem postava. Charakterizovali jsme ji a poté se snažili vymezit všechny její důležité funkce. Neopomněli jsme ani zmínit tu skutečnost, že postav je několik a těmto druhům jsme věnovali samostatnou podkapitolu. Podrobně jsme se zabývali samotnou postavou detektiva v klasickém pojetí, tzv. Velkým detektivem. Bylo zde nastíněno, že český detektiv má své starosti a slabosti. Není to člověk neomylný a bez chyb. Na základě těchto skutečností jsme postupovali v analytické části a snažili se veškeré vlastnosti českých detektivů doložit na příkladech. V teoretické části jsme také nezapomněli přiblížit detektivova pomocníka, tzv. watsona a jeho funkci.

Analytickou část jsme rozdělili do dvou úseků. První pasáž se zabývá dílem Josefa Škvoreckého poručíkem Josefem Borůvkou a druhá je zaměřená na kapitána Michala Exnera autora Václava Erbena.

Josef Škvorecký svou trilogií úspěšně obohatil českou detektivní tvorbu. Přiblížili jsme Borůvkův vývoj od působení v socialistickém státu až po jeho emigraci do Kanady. *Smutek poručíka Borůvky* nás seznamuje s Josefem Borůvkou, obznamuje nás s jeho předchozím zaměstnáním a postupně líčí, jak se stal detektivem. Řeší řadu kriminálních případů a zápasí se smutkem, který se v něm čím dál více prohlubuje. Tuto knihu můžeme zařadit mezi klasické detektivky. Oproti tomu druhý díl trilogie *Konec poručíka Borůvky* je ovlivněn politicko-společenskou situací. Škvorecký knihu a především postavu Borůvky neuchopil s jistou mírou nadsázky, tak jako v předchozím díle. Příčinou bylo to, že Škvorecký už byl v emigraci a nebyl svázán cenzurou. Mohl tak naplno vyjádřit svůj nesouhlas s režimem v Československu. Třetí díl *Návrat poručíka Borůvky* se od předchozích

dvou liší nejenom stylem, ale především způsobem vyprávění. Borůvka stojí na okraji, není hlavní postavou a případ sleduje zpovzdálí. Po přečtení trilogie můžeme s jistotou konstatovat, že poručík Josef Borůvka představuje detektiva s lidskými vlastnostmi. Prostého, postaršího, dobrosrdečného člověka, kterého podstatnou část života doprovází smutek.

Opakem Poručíka Borůvky je kapitán Michal Exner. Liší se nejenom věkem, ale také přístupem k vyšetřování. Václav Erben svého protagonistu opatřil mladým věkem, citem pro módu a krásnými ženami. Hned v první detektivní knize, kterou jsme použili k analýze, *Poklad byzantského kupce* se seznamujeme se šarmantním kapitánem Exnerem. Dokonalost, vybrané chování a láska k ženám je prohloubena také ve druhé knize *Vražda pro zlatého muže*. Skrze svůj šarm byl oblíbený mezi ženami a můžeme konstatovat, že toho patřičným způsobem zneužívá. Toto tvrzení jsme doložili mj. na základě situace, kdy jej antropoložka Eva Hodačová opustila v knize *Efektivně mrtvá žena* a ihned našel náhradu v Lydii Malé. Nicméně je důležité si připomenout, že právě díky oněm osudovým ženám došlo jistým způsobem k vyšetření případů, neboť byly vždy velmi nápomocné při šetření. Zlom v životě Exnera přichází teprve tehdy, kdy je ohrožen jeho život. Detektiv se ocitne v neobvyklé situaci a naráz ztrácí svou neohroženost.

Jak je patrné z předchozího výkladu, oba „socialističtí detektivové“ se od sebe poměrně značně odlišují. Srovnáme-li např. Škvoreckého a Erbenovo pojetí tématu emigrace, vidíme dosti podstatné rozdíly. Poručík Borůvka sympatizuje s emigranty a nakonec se jím sám stává. V Erbenově příběhu se postava Richarda Krále, jenž pomáhá českým vědcům dostat se za hranice, nakonec ukáže být vrahem, a dokonce se pokusí zabít samotného kapitána Exnera. Jsou jí přisouzeny jen negativní morální vlastnosti a těžko s ní lze sympatizovat.

Ačkoli Borůvka i Exner byli striktně vzato oba „socialistickými detektivy“, je zřejmé, že obě postavy jsou vykreslené jinak, pokud jde o jejich vztah ke státnímu zřízení, v němž žili a pracovali. Borůvka se mu sice nestavěl na odpor, zejména zpočátku, avšak vnitřně se s ním neztotožnil a nakonec volil odchod do exilu kvůli svému svědomí, které mu nedovolovalo se dále podílet na nespravedlnosti a žít ve lži. Kapitán Exner je sice vyličen jako nonkonformní postava, ale jeho nonkonformita se realizuje pouze na rovině vztahů k ženám, oblibě jistého luxusu

a občas netradičních vyšetřovacích metod. Z hlediska politického je však člověkem konformním. Netrápí se také existenciálními otázkami o smyslu své práce a života vůbec, jako se to děje poručíku Borůvkovi. K odchodu do emigrace nemá důvod: žije spokojeným životem naplněným požitky.

Zatímco Borůvka je věrným manželem, který nedokáže svou ženu podvést, přestože je zamilován do příslušnice Evy, kapitán Exner je svobodný muž, jenž se ženám líbí a patřičně toho využívá. Borůvka je oddaným otcem dvou dětí, ačkoli se ukáže, že dcera Zuzanka není jeho vlastním dítětem. Je poněkud směšný a ve čtenáři často vzbuzuje lítost, zatímco Exner je vyličen jako sebevědomý suverén.

Poručík Borůvka a také kapitán Exner nemají watsony v tradiční podobě. Podřízený poručíka Borůvky praporčík Pavel Málek se nejprve ukáže jako aktivní a ctižádostivý policista, ale díky politické angažovanosti a názorům, které si osvojil skrze stranické školení, se postupně projevuje jako člověk méně inteligentní a politicky uvědomělý. Exnerovi pomocníci podporučík Beránek a poručík Vlček jsou důslední a pečliví kolegové, kteří si libují ve statistikách a technické stránce řeči. Nicméně ani u jedné postavy pomocníků nemůžeme s jistotou konstatovat, že se jedná o člověka, který by se stal detektivovým „věrným panošem“, posluchačem a poskokem ochotným vykonat jakoukoliv službu. I přesto, že detektivovy příkazy do jisté míry splňují, tak se oba detektivové raději spoléhají sami na sebe.

Závěrem musíme konstatovat, že prózy Josefa Škvoreckého i Václava Erbena právem řadíme mezi klasiku české detektivní literatury. Oba hlavní hrdinové jsou postavami s propracovanými charakteristikami, věrohodně ztvárněnými klady i zápori, které je činí čtenářsky přitažlivými. Ačkoli se změnila doba i okolnosti, za nichž tyto příběhy vznikaly, zůstávají především zdařilými detektivkami. Díky vypravěčskému stylu, jakým jsou napsány, jsou čtenáři neustále vyhledávány.

Anotace

Autor práce: Michaela Šuranská

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Postava socialistického detektiva v prózách Josefa Škvoreckého a Václava Erbena v 60. – 80. letech

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků (včetně mezer): 95 928

Počet příloh: 1 CD

Počet titulů použité literatury: 39

Klíčová slova: detektivní žánr, postava, detektiv, watson, Josef Škvorecký, Josef Borůvka, Václav Erben, Michal Exner

Charakteristika práce: Diplomová práce se zabývá analýzou protagonistů detektivních próz Josefa Škvoreckého (Smutek poručíka Borůvky, Konec poručíka Borůvky, Návrat poručíka Borůvky) a Václava Erbena (Poklad byzantského kupce, Vražda pro zlatého muže, Efektivně mrtvá žena). Teoretická část je zaměřena na detektivní žánr. Prostřednictvím analýzy jsou charakterizovány specifika detektiva v kontextu děl tzv. socialistických detektivek.

Key words: detective story, character, detective, watson, Josef Škvorecký, Josef Borůvka, Václav Erben, Michal Exner

Abstract: This diploma thesis deals with the analysis of Josef Škvorecký's (Smutek poručíka Borůvky, Konec poručíka Borůvky, Návrat poručíka Borůvky) and Václav Erben's (Poklad byzantského kupce, Vražda pro zlatého muže, Efektivně mrtvá žena) protagonists of detective prose. The theoretical part is focused on the detective genre. The specifics of the detective are characterized through the analysis of socialist detective story.

Resumé

The aim of this thesis was to characterize figure of detective through the socialist detective story. This purpose was done through the analysis of single books of Josef Škvorecký, *Smutek poručíka Borůvky*, *Konec poručíka Borůvky* and *Návrat poručíka Borůvky* and Václav Erben, *Poklad byzantského kupce*, *Vražda pro zlatého muže* and *Efektivně mrtvá žena*.

At first we paid considerable attention to the theoretical part. We have clarified the notion of a detective genre, where we have approached the creation of a detective story and have characterized it more closely. We dealt with the notion of character subsequently. We have dealt with the character of detective in a classic concept, the so-called Big Detective. It was outlined that the Czech detective has his worries and weaknesses. He is not an infallible and flawless person. In the theoretical part, we also did not forgot to approach the detective assistant, so-called watson and his function.

In the analytical part, we approached a development of Borůvka from working in the socialist state to his emigration to Canada. *Smutek poručíka Borůvky* acquaints us with Josef Borůvka, tells us about his previous employment and gradually describes how he became a detective. We can appropriately include this book among classic detectives. On the other hand, the second part of the trilogy *Konec poručíka Borůvky* is influenced by the political and social situation. This book and especially the figure of Borůvka is not so humorous as in the previous work. The reason was that Škvorecký was already in the emigration and was not tied up by a censorship. The third part, *Návrat poručíka Borůvky*, differs from the previous two not only in the style but especially in the way of narration. Borůvka stands on the edge, he is not the main person and watches the story from a distance. Lieutenant Josef Borůvka is a detective with human characteristics. A simple, elderly, kind-hearted man, who is accompanied by sadness in a substantial part of his life.

Captain Michal Exner differs from the Borůvka not only in his age but also in his approach to investigation. We are acquainting with the charming and young captain Exner in *Poklad byzantského kupce*. Perfection, chosen behavior and love for women is deepened in the second book *Vražda pro zlatého muže*. Through his charm he was

popular with women, and we can say that he is using it properly also in the book *Efektivně mrtvá žena*.

Although Borůvka and Exner were both "socialist detectives", it is obvious that both characters are depicted differently in terms of their relationship to the state establishment in which they lived and worked. Borůvka did not resist, especially at the beginning, but he did not internally identify with it and eventually opted for an exile. Captain Exner is not worried about the existential questions about the meaning of his work and life at all, as it is the case with the lieutenant Borůvka. He has no reason for an emigration: he lives satisfied life filled with pleasures.

In conclusion, we can say that the prose of Josef Škvorecký and Václav Erben are rightly among the classical Czech detective literature. Both main heroes are characters with sophisticated characteristics, credibly featured pros and cons, which making them attractive for readers.

Seznam literatury

Primární literatura

ERBEN, Václav. *Dva případy kapitána Exnera*. Praha: Naše vojsko, 1970.

ERBEN, Václav. *Efektivně mrtvá žena*. Praha: Mladá fronta, 1970.

ERBEN, Václav. *Vražda pro zlatého muže*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1991.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Konec poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1992.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Návrat poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1993.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky*. Praha: Mladá fronta, 1991.

Sekundární literatura

Knihy

BENEŠ, Bohuslav. *Literatura a komerce*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994.

CIGÁNEK, Jan. *Umění detektivky: o smyslu a povaze detektivky*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1962.

ČAPEK, Karel. *Marsyas, čili, Na okraj literatury: 1919-1931*. Praha: Československý spisovatel, 1971.

ČAPEK, Karel a kol. *Poznámky o tvorbě*. Praha: Československý spisovatel, 1960.

FOŘT, Bohumil. *Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008.

GRYM, Pavel. *Sherlock Holmes a ti druzí: čtení o detektivech a detektivkách*. Praha: Vyšehrad, 1988.

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001.

HRABÁK, Josef. *Napínavá četba pod lupou: (ze studií o paraliteratuře)*. Praha: Československý spisovatel, 1986.

CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury: od počátků do současnosti*. Praha: Levné knihy, 2007.

CHANDLER, Raymond. *Prosté umění vraždy*. Praha: Albatros, 2004.

JAMES, Phyllis Dorothy. *Povídání o detektivkách*. Praha: Motto, 2011.

JANOUSEK, Pavel a ČORNEJ, Petr. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008.

JANOUSEK, Pavel. *Přehledné dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2012.

JUNGMANN, Milan. *O Josefu Škvoreckém*. Praha: Společnost Josefa Škvoreckého, 1993.

KOSKOVÁ, Helena. *Škvorecký*. Praha: Literární akademie, 2004.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Praha: Nakladatelství H&H, 2002.

MOCNÁ, Dagmar a PETERKA, Josef. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004.

PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Nápady čtenáře detektivek*. Praha: Interpress magazin, 1990.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty*. Praha: I. Železný, 1997.

TRENSKÝ, Pavel. *Josef Škvorecký*. Praha: H&H, 1995.

VALČEK, Peter. *Slovník literárnej teorie K-Ž*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2003.

Noviny a časopisy

FRÝBORT, Pavel. Nestydím se, že jsem detektivkář. *Kmen*. 1985, 23, s. 4.

MARKOVÁ, Věra. Návrat kapitána Exnera. *Kino*. 1983, 38(1), s. 6-7.

NAVRÁTIL, Jiří. O detektivkách s detektivkářem. *Naše rodina*. 1986, 41(18), s. 13.

PEŠOUTOVÁ, Eva. Umberta Eca jednou uškrtním: Očima spisovatele Václava Erbena. *Pátek. Lidové noviny*. 1998, **11**(27), s. 2.

ŠIMÁNEŠ, Ladislav. Výslech Václava Erbena: Jak se píše detektivní román. *Obrana Lidu*. 1970. **29**(14), s. 5.

Kvalifikační práce

BERGROVÁ, Adéla. *Josef Škvorecký – Dannyho Kostelec*. Praha, 2007. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce prof. PhDr. Jan Županič, Ph.D.

JIRÁSKOVÁ, Alžběta. *Obraz exilu v Příběhu inženýra lidských duší*. Brno, 2003. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miroslav Chocholatý, Ph.D.

SUCHÁ, Monika. *Ohlas románu Zbabělci*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Bohumil Fořt, Ph.D.

Elektronické zdroje

DOKOUPIL, Blahoslav: Václav Erben. *Slovník české literatury po roce 1945* [online]. 2006 [cit. 2017-11-16]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1220>.

POSPÍŠIL, Ivo. *Literární postava jako „zašité nůžky“ literární vědy*. In. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity. Brno, 2001 [cit. 2017-10-24]. Dostupné z: <https://digilib.phil.muni.cz/>, heslo „Literární postava jako „zašité nůžky“ literární vědy“.

ŠKVORECKÝ, Josef. *Smutek poručíka Borůvky* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze, 2017 [cit. 2017-11-1]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/33/49/93/smutek_porucika_boruvky.pdf.

Seznam obrázků

Obrázek 1. Schéma detektivní osnovy	9
---	---